

Arap Kültüründe Künyeleme Geleneği ve Çöl Faunası Üzerindeki Yansımaları

Fadime KAVAK*

Özet

Farklı sebeplerle ortaya çıkan ve Arap âdetlerinden biri olan künye; genelde baba ve anne, bazen de erkek veya kız çocuk, erkek ve kız kardeş, amca, hala, dayı ve teyze gibi kelimelerin bir isme muzaaf yapılmasıyla oluşturulan isim türüdür. Bu isimler (künyeler) bazen asıl ismi unutturacak ölçüde şöhret kazanmakta, kişiler öz isimleri yerine söz konusu künyeleriyle tanınır hale gelmektedir. İşte bu makale, hakkında müstakil eserler yazılmasını gerektirecek ölçüde yaygın bir kullanıma sahip olan Arap kültüründeki künyeleme olgusu ve onun ortaya çıkış sebepleri üzerinde duracak, ayrıca hayvanlara verilen zengin bir künye listesini linguistik açıdan tahlil edecektir.

Abstract

Tradition of Giving Kunyas in Arabic Culture and Its Reflections on the Desert Fauna

Kunya, as an Arabic tradition resulted by different causes, is a type of epithet that is formed by making the words such as mostly father (abu) and mother (umm), as well as occasionally son or daughter, brother or sister, uncle, aunt etc. mudafs for a name. Some of kunyas gained a reputation to the extent that its holders' real names became forgotten and they became known for their kunyas. This article deals with the tradition of giving kunyas in Arabic culture which has a wide area of using that

* Okt. Dr., Uludağ Ü. İlahiyat Fakültesi, fadimekavak@hotmail.com

actually requires writing separate books on it, and the reasons of its emergence. It also linguistically analyzes a very rich list of kunyas given to animals.

Anahtar Kelimeler: Klasik Arap Edebiyatı, Künye, Arap Kültürü, Arap Geleneği, Hayvanların Künyeleri.

Key Words: Classical Arabic Literature, Kunya, Arab Culture, Arabic Tradition, Kunyas of Animals.

Araplar arasında yaygın olarak kullanılan künye (كُنْيَةٌ - كُنْيَةٌ) kelimesi, (كُنِيَ - يَكْنِي) fiilinin mastarı olup (كِنَايَةٌ) ile aynı kökten türemiştir. Çoğulu (كُنَى) biçiminde gelir. Birisine künye vermek anlamında (أَكْنَى - يُكْنِي), (كُنِيَ - يُكْنِي), (كُنِيَ - يَكْنِي) fiilleri kullanılmaktadır.¹

Künye أَب (baba) ve أُم (anne) gibi kelimelerin kendisinden sonraki isme muzaf olmasıyla oluşan, أُمُّ كَلْبُومٍ - أَبُو بَكْرٍ gibi birleşik ve özel bir isimdir. Bunların yanısıra ابْنٌ (oğul) ve ابْنَةٌ (kız), أَخٌ (erkek kardeş) ve أُخْتٌ (kız kardeş), عَمٌّ (amca) ve عَمَّةٌ (hala) ya da خَالَ (dayı) ve خَالَةٌ (teyze) kelimeleriyle yapılan künyeler de vardır. ابْنُ مَرْيَمَ - بِنْتُ ابْنِ الصِّدِّيقِ - أَخُو قَيْسٍ - أُخْتُ الْأَنْصَارِ bunlardan birkaçıdır.²

Bazı kaynaklara göre künyelemenin ortaya çıkışı, bir Arap hükümdarı ile oğlu arasında geçen şu olaya dayandırılmaktadır:

İlk dönem Arap hükümdarlarından birinin bir erkek çocuğu dünyaya gelir. Oğlunun, ileride iyi bir kral olması amacıyla eğitilmesi ve yıllarını boşa harcamaması için onu herkesten uzak bir yere yerleştirir. Ona krallık ve yönetimle ilgili bütün bilgileri öğretebilecek

¹ İbn Manzûr, Muhammed b. Mûkerrem, *Lisânü'l-'Arab (I-XV)*, Dâru Sâdir, I.baskı, Beyrut, t.y., c. XV, s. 233; Vecdî, Muhammed Ferîd, *Dâirat-ü Me'ârifil-Karnî'r-Rabi'a Aşera el-'İşriyn (I-X)*, Dâru'l-Ma'rife, III.baskı, Beyrut, 1971, c. VIII, s. 215.

² el-Kalkaşendî, Ahmed b. Ali, *Subhu'l-A'şâ fi Sınâati'l-İnşâ (I-XIV)*, c. V, s. 405; 'Abbâs Hasan, *en-Nahvu'l-Vâfi (I-IV)*, Dâru'l-Me'ârif, XV.baskı, y.y., t.y., c. I, s. 308; *el-Mevsûatü'l-'Arabiyetü'l-Müyessera (I-IV)*, Dâru'l-Ciyâl, el-Kâhire, 2001, c. III, s. 1994.

hocalar bulur, ihtiyaç duyabileceği her şeyi temin eder. Sonra kendisine arkadaşlık yapmaları, edep ve ahlâkından istifade etmeleri için amcasının ve devlet ricalinin çocuklarını onun yanına gönderir. Kral her senenin başında o çocukların babalarıyla birlikte oğlunu ziyarete gider. Hep birlikte çocukların yanına vardıklarında kralın oğlu, gelenlerin kim olduğunu öğrenmek için babasına sorular sorar. Babası da yanındaki çocukların babalarını kastederek (هَذَا أَبُو فُلَانٍ)
وهَذَا أَبُو فُلَانٍ “Bu filancanın, bu da filancanın babası” diye cevap verir. İşte bu hadiseden sonra Araplar arasında künyeler ortaya çıkıp yaygınlık kazanmış, herkes oğlunun ismiyle künyelenmeye başlamıştır.³

Bu tarihsel rivâyete ilâve olarak kişilere künye vermenin başka sebepleri üzerinde de durulmaktadır. Bunlar üç kısımda mütalaa edilebilir:

1) Ağza alınması hoş olmayan bir şeyin künye yoluyla ifadesine gidilmiştir.

2) Birisini övme ve yüceltme sadedinde bazı künyelere başvurulmuştur.

3) Künye ismin yerine geçerek sahibi o künyeye tanınmıştır. Ebû Leheb’in ismi Abdül‘uzzâ (عَبْدُ الْعُزَّى) olmasına rağmen O, Allah’ın kendisine verdiği Ebû Leheb (أَبُولَهَبٍ) künyesiyle tanınmıştır.⁴

Künyelendirme kişinin çocuk sahibi olup olmamasına göre de iki şekilde yapılmaktadır:

1. Bir veya Daha Fazla Çocuk Sahibi Olanların Künyelendirilmesi

Nevevî bu hususta şöyle demiştir: Eğer kişinin bir çocuğu varsa onunla künyelenir. Erkek veya kız çocuğu olması fark etmez. Sahabe ve tâbiinin ileri gelenlerinden bazı kimseler kızlarının isimleriyle künyelendirilmiştir. Ebû Leylâ, Ebû Fâtıma el-Leysî, Ebû Meryem el-Ezdî, Ebû Rukayye Temîmü’-Dârî, Ebû Zer’a el-Mikdâd b. Ma’dikerb gibi bazı sahabeler bunlardandır.

³ İbnü’l-Esîr el-Cezerî, *Kitâbu’l-Murassa’*, tah. Fehmî Sa’d, ‘Âlemü’l-Kütüb, 1.baskı, Beyrut, 1996, s. 26.

⁴ *Lisânü’l-Arab*, XV, 233; Ebu’l-Hasan el-Kuşeyrî en-Nisâbüri, Müslim b. el-Haccâc, *el-Künâ ve’l-Esmâ (I-II)*, tah. Abdürrahîm Muhammed Ahmed el-Kaşkarî, ‘İmâdetü’l-Bahsi’l-İlmî, I.baskı, Medine, 1984, c. I, s. 10.

Şayet kişi, birden fazla çocuğa sahipse, onların en büyüğünün adıyla künyelendirilir. Hz. Muhammed (s.a.v.)'e أَبُو الْقَاسِمِ künyesinin verilme nedeni en büyük çocuğunun adının Kâsım oluşudur.⁵ Ebû Hureyre'den rivâyet edilen bir hadiste Hz. Peygamber şöyle buyurmaktadır: أَنَا أَبُو الْقَاسِمِ، اللَّهُ يَزُوقُ وَأَنَا أَقْسِمُ

“Ben Ebu'l-Kâsım, Allah rızık verir ben de taksim ederim”⁶

Hz. Peygamber, Allah'ın “*el-Hakem*” isminin künye olarak kullanılmasının uygun olmadığını Ebû Şurayh'la olan diyalogunda şöyle dile getirmiştir:

Ebû Dâvud ve Nesâî'nin Sünen'inde Şurayh el-Hârisi'den rivâyetle şöyle bir olay anlatılır: Şurayh, kavminden bir grup kimseyle Resûlullah'ın huzuruna geldi. Resulullah, o topluluğun Şurayh'a أَبُو الْحَكَمِ künyesini verdiğini işitti. Bunun üzerine Şurayh'ı çağırdı ve “*Şüphesiz hakem Allah'tır ve hüküm onundur. Bu yüzden sana “Ebu'l-Hakem” demesinler*” buyurdu. Şurayh da “*Kavmim bir konuda ihtilafa düşünce çözmek için bana gelir, ben de aralarında hüküm veririm ve her iki taraf bu durumdan oldukça memnun kalır*” deyince; Hz. Peygamber “*Ne kadar da güzel! Fakat senin hiç çocuğun yok mu?*” diye sordu. O da “*Şurayh, Müslim ve Abdullah isminde üç oğlum var*” diye cevap verdi. Hz. Peygamber'in “*Onların en büyüğü hangisi?*” demesi üzerine o da “*Şurayh*” diye yanıtladı. Bunun üzerine Hz. Peygamber “*O zaman sen Ebû Şurayh'sın*” diyerek ona yeni bir künye verdi.⁷

Ayrıca Hz. Peygamber, kendi isminin konulabileceği, buna karşın künyesinin kullanılmaması gerektiği hususunda şöyle demiştir:

(تَسَمُّوا بِاسْمِي وَلَا تَكُنُّوا بِكُنْيَتِي) “*Benim ismimi koyun fakat künyemi kullanmayın*”

(لَا تَجْمَعُوا بَيْنَ اسْمِي وَكُنْيَتِي) “*İsmimle künyemi bir arada kullanmayın*”

8

⁵ *Subhu'l-A'şâ*, V, 407-408.

⁶ ed-Dülâbî, Ebû Bişr Muhammed b. Ahmed, *el-Künâ ve'l-Esmâ (I-III)*, tah. Ebû Kuteybe el-Fâriyâbî, Dâru İbni Hazm, I.baskı, Beyrut, 2000, c. I, s. 4.

⁷ *Subhu'l-A'şâ*, V, 407-408.

⁸ ed-Dülâbî, *el-Künâ ve'l-Esmâ*, I, 9-10; İbnü Mende, Ebû Abdillâh Muhammed b. İshâk, *Fethu'l-Bâb fi'l-Künâ ve'l-Elkâb*, tah. Ebû Kuteybe Muhammed el-Fâriyâbî, Mektebetü'l-Kevser, I.baskı, Riyâd, 1996, s. 17.

Ancak Muhammed b. el-Hanefiyye'nin, babası Ali b. Ebî Tâlib'den naklettiği bir hadise göre Hz. Peygamber Ali b. Ebî Tâlib'e kendi ismini ve künyesini çocuğuna koymasına izin vermiştir. Rivâyet şöyledir:

Ben (Ali b. Ebî Tâlib) *"Ey Allah'ın Resûlü! Senden sonra bir çocuğum olursa ona senin ismini ve künyeni verebilir miyim?"* diye sordum. Resûlullah da *"Evet"* diye cevap verdi.⁹

Kadınların künyelendirilmesi de yine sahip olduğu erkek veya kız çocuklarının ismiyle olur. Çocukları birden fazla ise en büyük çocuklarının ismiyle künyelendirilirler.¹⁰

Künyeler sadece baba ve anne olmayı değil, başka hususları da ifade etmektedir. Sözelimi bu künyelerden meşhur birisi أَبُو هُرَيْرَةَ dir. Müslüman olmadan önce adı Abdüşşems b. Sahr, müslüman olduktan sonra Hz. Peygamber'in kendisine Abdurrahman ismini verdiği Abdurrahman b. Sahr'ın *"Kediciğin babası"* manasına gelen bu künyeyi, kedilere olan sevgisinden dolayı aldığı rivayet edilmektedir.¹¹

Kişinin birden fazla künyesi olabilir. Hz. Peygamberin أَبُو الْقَاسِمِ ve أَبُو إِبْرَاهِيمِ olmak üzere iki tane künyesi vardır. Enes'ten nakledilen bir rivâyete göre Hz. Peygamberin oğlu İbrâhim dünyaya geldiğinde Cebrâil (as.) Resûlullah'a *"Allah'ın selâmı üzerine olsun ey Ebû İbrâhim!"* demiştir.¹²

Halife Osman b. Affân'ın da أَبُو عَبْدِ اللَّهِ - أَبُو لَيْلَى - أَبُو عَمْرٍو olmak üzere üç ayrı künyesi vardır.

2. Çocuk Sahibi Olmayanların Künyelendirilmesi

Çok yaygın olmamakla birlikte çocuk sahibi olmayanlara da künye veriliyordu. Mesela, Hz. Âişe'ye çocuğu olmamasına rağmen (أُمُّ) künyesi verilmiştir. Bu künye, kız kardeşi Esmâ'nın oğlu (yeğeni) Abdullah b. Zübeyr kastedilerek verilmiştir.¹³

⁹ ed-Dûlâbî, *el-Künâ ve'l-Esmâ*, I, 12-13; *Fethu'l-Bâb fi'l-Künâ ve'l-Elkâb*, s. 20.

¹⁰ *Subhu'l-A'sâ*, V, 409.

¹¹ Wensinck, A.J., *İslâm Ansiklopedisi (I-XIII)*, "Künye" mad., Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1977, c. VI, s. 1081; ed-Dûlâbî, *el-Künâ ve'l-Esmâ*, I, 182; *el-Mevsûatü'l-Arabîyyetü'l-Müeyyessera*, III, 1994.

¹² ed-Dûlâbî, *el-Künâ ve'l-Esmâ*, I, 4, 7.

¹³ *Subhu'l-A'sâ*, V, 409; *el-Mevsûatü'l-Arabîyyetü'l-Müeyyessera*, III, 1994.

Araplarda özel isimlerden kabul edilen künye dışında bir de lakaplar vardır. Künye, daha ziyade açıklama yapmak; lakap ise yüceltmek veya küçümsemek için kullanılmaktadır. Mesela Hz. Muhammed'e güvenilir olduğu için الْأَمِينُ, Abdülganî b. Saîd'e cömertliğinden dolayı أَيْبَةُ الْعَسَلِ (bal kabı); ayetlerden hareketle de Hz. İbrahim'e خَلِيلُ اللَّهِ (Allah'ın dostu), Hz. Musa'ya كَلِيمُ اللَّهِ (Allah'la konuşan), Hz. İsa'ya da رُوحُ اللَّهِ (Allah'ın ruhu) lakabı verilmiştir.

Araplar arasında fiziksel kusurlara dayanan lakaplar da çokça kullanılmıştır. Amr b. Malik el-Ezdi (ö. m. 525)'ye eş-Şenfera lakabının verilmesinin nedeni, kalın dudaklı ve çirkin olması; Amr b. Bahr'a (ö.255) Câhız denilmesi de patlak gözlü olmasındandır.

Lakaplar çoğunlukla alay içerikli olmasına karşın, halife ve emirler için kullanılanlar yüceltme amacı taşır. Reşid, Me'mun, Mehdî, Emîru'l-Mü'minin gibi lakaplar bunlardan bazılarıdır. Ayrıca kişilerin kendine has davranışlarından yola çıkılarak verilen lakaplar da vardır. Mesela, tirit yemeği yapana هَاشِمٌ, düşmanlık yapan veya saldırgan olan kimseye عَدْوَانٌ ve hızlı hızlı yürüyen kimseye دَارِمٌ denilmesi buna örnek teşkil eder.¹⁴

Künyeyle isim arasında bir sıralama söz konusu değildir. Künye isimden sonra gelebildiği gibi ismin önüne de geçebilir:

(أَبُو الْحَسَنِ عَلِيٍّ بَطَلٌ) “Ebu'l-Hasen Ali kahramandır” denilebileceği gibi (عَلِيٍّ أَبُوالْحَسَنِ بَطَلٌ) “Ali Ebu'l-Hasen kahramandır” da denilebilir.

Künyeyle lakap arasında da bir sıralama yoktur. Biri diğerinin önüne geçebilir. الصِّدِّيقُ أَبُو بَكْرٍ أَوَّلُ الْخُلَفَاءِ الرَّاشِدِينَ denilebileceği gibi, أَبُو بَكْرٍ الصِّدِّيقُ أَوَّلُ الْخُلَفَاءِ الرَّاشِدِينَ de denilebilir.

¹⁴ Râgıb el-İsfahânî, Ebu'l-Kâsım Huseyn b. Muhammed, *Muhâdarâtü'l-Üdebâ ve Muhâverâtü's-Şuarâ ve'l-Buleğâ (I-II)*, Dâru'l-Erkâm b. Ebi'l-Erkâm, I.baskı, Beyrut, 1420, c. II, s. 369; Bozkurt, Nebi, TDV. *İslam Ansiklopedisi*, “Lakap” mad., Ankara, 2003, c. XXVII, s. 65-66; Çağmar, M.Edip, “Araplarda Ad Koyma”, Nüşa Dergisi, Yıl III, sayı 8, kış 2003, s. 109.

Ancak isimle lakap arasında genelde riâyet edilmesi gereken bir sıra vardır: Önce isim, daha sonra lakap gelir. Örnek: عَمْرُ الْفَارُوقُ هُوَ الْخَلِيفَةُ الثَّانِي مِنَ الْخُلَفَاءِ الرَّاشِدِينَ

Eğer lakap isimden daha meşhur ise, ismin önüne geçebilir de geçmeyebilir de. Örnek: الْمَسِيحُ عَيْسَى بْنُ مَرْيَمَ رَسُولُ كَرِيمٍ denilebildiği gibi, عَيْسَى بْنُ مَرْيَمَ الْمَسِيحُ رَسُولُ كَرِيمٍ de denilebilir.¹⁵

Araplar, insanların yanı sıra hayvanlara ve cansız varlıklara da mecaz anlamda çeşitli künyeler vermişlerdir.¹⁶ Mesela aslanın künyesi أَبُو سَلَيْمَانَ, horozun, أَبُو الْحَصِينِ, tilkinin أَبُو الْحَارِثِ, sırtlanın أُمُّ غَامِرٍ, tavuğun أُمُّ حَفْصَةَ, çekirgenin أُمُّ عَوْفٍ dır.¹⁷ Cansız varlıklara örnek vermek gerekirse mesela yayın künyesi أُمُّ السِّهَامِ, ateşin ابْنُ بُرَّةٍ, tencerenin ابْنُ الْأَذْهَمِ, ekmeğin أَبُو السَّرِيعِ, Bu künyeler hayvanların veya cansız varlıkların sahip oldukları özellikleri ifade eden, ya da bu özelliklere zıt birer mana içeren kelimelerle oluşturulmuştur.

Bazı soyut ya da sıfat anlamı içeren kelimeleri ifade etmede de künyelere başvurulur. Mesela أَبُو قِثْرَةَ - أَبُو مُرَّةٍ أُمُّ اللَّهْمِ ölümün; أَبُو دَغْفَاءَ - أَبُو دَرَاصِ - أَبُو دَرَاصِ - أَبُو دَرَاصِ - أَبُو دَرَاصِ şeytanın; أَبُو دَرَاصِ - أَبُو دَرَاصِ - أَبُو دَرَاصِ - أَبُو دَرَاصِ da ahmak kimsenin künyeleridir.

İbnü'l-Esir'in *Kitâbu'l-Murassa'*da belirttiği üzere (ذُو) ve (ذَاتُ) kelimeleriyle de künyeleme yapılmıştır. Bu kelimelerle yapılan künyeler şahıslara âit olmakla birlikte genelde yer, vâdi, tepe veya köyler için kullanılır. Örneğin Firavun'a ذُو أُوْتَادٍ; Yunus (as.)'a ذُو الْتُونِ; Ebû Bekir es-Sıddîk'a ذُو الْخِلَالِ; Hükümdar İskender'e ذُو دَاتٍ; Hicaz'da bir yer, ذُو عَلَقٍ bir dağ, keza ذُو الْقَرْنَيْنِ denilirken; ذُو أَمْرِ; ذُو دَرَاصِ da çölde bir yer adıdır.¹⁸ ذُو kelimesiyle yapılan hayvan ve cansız

¹⁵ 'Abbâs Hasan, *en-Nahvu'l-Vâfi (I-IV)*, Dâru'l-Me'ârif, XV.baskı, y.y., t.y., c. I, s. 316.

¹⁶ *Kitâbu'l-Murassa'*, s. 24.

¹⁷ *Subhu'l-A'sâ*, V, 405.

¹⁸ *Kitâbu'l-Murassa'*, s. 60, 251, 298, es-Suyûtî, Celâlüddin Abdurrahmân, *el-Müzhir fî 'Ulûmi'l-Luga ve Envâ'ihâ (I-II)*, tah. Fuâd Ali Mansûr, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1998, c. I, s. 411-413.

varlıklara ait künyeler de bulunmaktadır. Mesela ذُو الرُّبَيَّتَيْنِ yılanın; ذُو اللَّبَدَةِ ve ذُو زَرَائِدَ aslanın; ذُو السَّفْقَتَيْنِ büyük karasineğin; ذُو الثُّونَيْنِ iki tane siyah çizgisi olan yılanın künyesi iken ذُو الطُّفَيْتَيْنِ geniş kılıcın; ذَاتُ الْبُرُوجِ ve ذَاتُ الرَّجْعِ gökyüzünün künyeleri olarak kullanılmaktadır.¹⁹

Hadis ilminde II. (VIII.) y.y.'dan sonra râvi sayısının artıp benzer isimlerin çoğalması râvilerin birbirine karıştırılmasına yol açmış, buna bağlı olarak künye bilgisine ihtiyaç duyulmuş ve Ahmed b. Hanbel, Buhâri, Müslim, Nesâî, İbn Ebî Hâtim, İbn Hibbân, Hâkim en-Nisâbüri ve Ebû Bişr ed-Dûlâbî gibi muhaddisler tarafından künyeye dair ilk eserler yazılmıştır. Ayrıca tabakât, ricâl ve tarih kitaplarında râvilerin biyografi ve künyelerinden mutlaka söz edilir.²⁰ İbnü Salah *Mukaddime* isimli eserinde isim ve künyelere, râvilerden hem ismi hem künyesiyle tanınanlara ya da sadece ismiyle veya künyesiyle bilinenlere yer vermiştir. Mesela, Medine'nin yedi fakihinden biri olan Ebû Bekr b. Abdurrahmân b. el-Hâris b. Hişâm el-Mahzûmî'nin ismi Ebû Bekr, künyesi Ebû Abdurrahmân'dır. İbn Hazm'ın ise, adından başka künyesi yoktur. Ebû Hâtim er-Râzî'nin ismi de künyesi de budur. Bir de sadece künyesiyle tanınanlar vardır. Bunlar: Hz. Muhammed'in kölesi Ebû Muveyhibe, Konstantiniyye'nin kuşatılması esnasında vefat eden Ebû Şeybe'dir.

Bunların yanı sıra künyeleriyle lakaplananlar, iki veya daha fazla künyesi olanlar, künyesi mi yoksa ismi mi olduğu hususunda ihtilaf edilenler, künyesi bilinip de ismi bilinmeyenler ya da hem künyesi hem isminde tereddüt edilen kimseler de söz konusudur.²¹

Bu vesileyle, künyelere dâir yazılan başlıca eserlere ve yazarlarına işaret etmek uygun olacaktır:

- 1) *Kitâbü'l-Künâ*: Hişâm b. Muhammed el-Kelbî (ö. 204)
- 2) *Künâ'l-Eşrâf*: Heysem b. Adî (ö. 207)
- 3) *Kitâbü'l-Künâ*: Ali b. el-Medîni (ö. 234)
- 4) *et-Târîh ve'l-Esmâ ve'l-Künâ*: Ebû Bekr b. Ebî Şeybe (ö. 235)
- 5) *el-Esmâ ve'l-Künâ*: Ahmed b. Hanbel (ö. 241)
- 6) *el-Künâ ve'l-Esmâ*: Müslim b. Haccâc (ö. 261)

¹⁹ *el-Müzhir*, I, 413-414; *Kitâbu'l-Murassâ'*, s. 83,162, 298.

²⁰ Bozkurt, Nebî, TDV. *İslam Ansiklopedisi*, "Künye" mad., Ankara, 2002, c. XXVI, s. 559.

²¹ İbn Salah, *Mukaddimetü İbni Salâh fî 'Ulûmi'l-Hadîs*, tasnf. Ebû 'Amr 'Usman b. Abdurrahmân, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1978, s. 164-168.

- 7) Kitâbü't-Târîh ve Esmâü'l-Muhaddisîn ve Künâhüm: Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed el-Mukaddemî (ö. 301)
- 8) Kitâbü'l-Künâ: Ahmed b. Şuayb en-Nesâî (ö. 303)
- 9) Kitâbü'l-Esmâ ve'l-Künâ: Ebû Muhammed Abdullah b. el-Cârüd (ö. 307)
- 10) Kitâbü'l-Künâ ve'l-Esmâ: Dûlâbî (ö. 320)
- 11) Kitâbü'l-Künâ: İbnü Ebî Hâtim er-Râzî (ö. 327)
- 12) Kitâbü Esâmî Men Yu'rafu bi'l-Künâ: Muhammed b. Hibbân el-Büstî (ö. 354)
- 13) Kitâbü Künâ Men Yu'rafu bi'l-Esmâ: Muhammed b. Hibbân el-Büstî (ö. 354)
- 14) Kitâbü Men Vâfakat Künyetühü Künyete Zevcihi mine's-Sahâbe: Ebu'l-Hasan Muhammed Abdullah b. Zekeriyâ (ö. 366)
- 15) Kitâbü'l-Künâ: Ebû Ahmed el-Hâkim (ö. 378)
- 16) Fethu'l-Bâb fi'l-Künâ ve'l-Elkâb: Ebû Abdillâh Muhammed b. İshâk b. Mende (ö. 395)
- 17) Kitâbü'l-İstiğnâ fi Ma'rifeti'l-Künâ: İbnü Abdi'l-Ber (ö. 463)²²

Hayvan Künyeleri

Hayvanlara künye verilirken genellikle onların fiziksel özellikleri, huy ve tabiatları, sesleri, yaşadıkları yerler, kendi isimleri veya yavrularına verilen isimler göz önüne alınmıştır. Bunun yanı sıra bazı hayvanların künyeleri taşıdıkları özelliklerin tamamen aksine manalar da içerebilir. Mesela kurda أَبُو جَعْدَةَ denilmesi gibi. Bununla ilgili olarak Ubeyd b. el-Abras (h.ö.24) şöyle demiştir:

هِيَ الْخَمْرُ لَا شَكَّ تُكْنَى الطَّلَا ... كَمَا الذِّئْبُ يُكْنَى أَبَا جَعْدَةَ

Şüphesiz, *kurt جَعْدَةَ أَبَا* (dişi kuzunun babası) diye

künyelendirildiği gibi, içki de طَلَا (*pekmez*) diye künyelendirilebilir.²³

²² el-Kuşeyrî, *el-Künâ ve'l-Esmâ*, I, 11-15; ez-Zehebî, Şemsüddin Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed, *el-Muktenâ fi Serdi'l-Künâ (I-II)*, tah. Muhammed Sâlih 'Abdülaziz el-Murâd, el-Meclisü'l-İlmî, I.baskı, Medine, 1408, c. I, s. 22-31; el-Mukaddemî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed, *Kitâbü't-Târîh ve Esmâü'l-Muhaddisîn ve Künâhüm*, tah. Muhammed İbrâhîm Lihaydan, Dâru'l-Kitâb ve's-Sünne, I.baskı, Pakistan, 1994, s. 12-14.

²³ es-Se'âlibî, Ebû Mansûr Abdülmelik b. Muhammed b. İsmail, *Simâru'l-Kulûb fi'l-Mudâf ve'l-Mensûb*, tah. Muhammed Ebu'l-Fa'dl İbrâhîm, Dâru'l-Me'ârif, I.baskı, Kahire, 1965, s. 252.

Beyitte kastedilen, kurdun ve içkinin künyelerinin güzel olmasına rağmen, taşıdıkları özelliklerin kötü olmasıdır.

Erkek hayvanların künyeleri (أَبٌ - إِبْنٌ), dişilerin ki de (أُمٌّ - بِنْتُ) kelimelerinin bir isme muzaf olmasıyla yapılırken; çoğulları da (بَنَاتٌ) şeklinde gelir. Bunların dışında ذُو kelimesiyle yapılan hayvan künyeleri de bulunmaktadır.²⁴

Arapça'da künyesi bulunmayıp sadece adı olan hayvanlar çoğunlukta olup, hem adı hem künyesi olan ya da, sadece künyesi olup adı olmayan hayvanlar da vardır.²⁵ أُمٌّ أَرْبَعٌ وَأَرْبَعِينَ, إِبْنٌ أَوَى çakal, أُمٌّ الْجَنْبِرِ kırkayak, أَبُو بَرَاقِشَ ispinoz kuşu, أَبُو عَجَلَانَ bir tür kuş, أَبُو صَبِيرَةَ karnı kırmızı; sırtı, başı ve kuyruğu siyah kuş, أُمٌّ رَبَاحٍ kanatları ve sırtı kırmızı, üzüm yiyen boz renkli kuş, adı olmayıp sadece bu künyelerle tanınan hayvanlardır. Şair bir beytinde أَبُو بَرَاقِشَ için şöyle der mesela:

كَأَبِي بَرَاقِشَ كُلِّ لَوْنٍ لَوْنُهُ يَتَّحِيلُ

*"İspinoz kuşu gibi her türlü renge bürünüyor"*²⁶

Hayvanlardan bazılarının birden fazla künyesi olduğu gibi, bir künyenin farklı hayvanlara verilmesi de söz konusudur. Örneğin أَبُو الْخَجَّاجِ filin ve kartalın, أَبُو خِدَاشِ kedi ve tavşanın, أَبُو خَالِدٍ köpek, تِلْكَ وَ مَيْمُونِ, أَبُو زُرْعَةَ domuz ve öküzün, أَبُو حَنْفِصِ aslan, تِلْكَ وَ كَرَسِينِ, أَبُو الْجَهْمِ de domuz ve mandanın künyeleridir.

Çalışmamızın bundan sonraki kısmında, gerek edebi metinlerde ve gerekse şiir parçalarında sık sık okuyucunun karşısına çıkan ve çoğu zaman bir kafa karışıklığı yaratabilen hayvanlarla ilgili

²⁴ el-Müzhir, I, 413-414.

²⁵ ez-Zemahşeri, Ebu'l-Kâsım Mahmûd b. Ömer, el-Mufasssal fî 'İlmi'l-Luga, tak. Muhammed 'İzzüddin es-Sa'îdî, Dâru İhyâi'l-Ulûm, I.baskı, Beyrut, 1990, s. 19-20; Kitâbu'l-Murassâ', s. 30.

²⁶ İbn Kuteybe ed-Dineveri, Edebü'l-Kâtib, tah. Muhammed Muhyiddin Abdülhamîd, el-Mektebetü't-Ticâriyye, IV.baskı, Mısır, 1963, s. 162; el-Mufasssal, s. 20; Lisânü'l-'Arab, IV, 437; ed-Demîrî, Muhammed b. Musa b. İsa, Hayâtü'l-Hayevâni'l-Kübrâ (I-II), Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, III.baskı, Beyrut, 1424, c. I, s. 514.

künyelere odaklanılacak, bu çerçevede Arap kültüründe bu kavramlara ilişkin teşekkül etmiş deyim ve atasözlerine de mümkün mertebe işaret edilmeye çalışılacaktır.

1) Tilki (تُعَلَّبُ)

Tilkinin erkeğine تُعَلَّبُ - تُعَلَّبُ, dişisine تُعَالَةٌ - تُعَالَةٌ denir. Kurnazlığıyla bilinen kimseler için “Tilkiden daha hilekâr” manasında مِنْ تُعَالَةٍ أَوْ مِنْ تُعَالَةٍ veya أَوْ مِنْ تُعَالَةٍ deyimleri türetilmiştir.²⁷ Nitekim şâir bir beytinde şöyle der:

وَالدَّهْرُ يَلْعَبُ بِالْفَتَى ... وَالِدَّهْرُ أَرْوَعُ مِنْ تُعَالَةٍ²⁸

“Zaman, adeta genci oyunağa çevirmiştir, onunla alay edip oynar

Bu yönüyle o, tilkiden daha hilekârdır.”

Erkek tilkinin künyeleri şunlardır:

أَبُو الْخُصَيْنِ - أَبُو النَّجْمِ - أَبُو نَوْفَلٍ - أَبُو الْوَثَّابِ - أَبُو الْحَنْبِصِ - أَبُو
الْهَجْرَسِ - أَبُو حَفْصِ - أَبُو خَالِدِ

Dişi tilkinin künyesi ise أُمُّ عَوِيلٍ dir.²⁹ tilkinin yavrusu;³⁰ نَوْفَلٌ ve حَفْصٌ sırtlan, çakal; عَوِيلٌ ağlama, bağırma; خَالِدٌ ebedî ve uzun ömürlü manalarına gelir.

2) Deve (جَمَلٌ)

Devenin erkeğine جَمَلٌ, dişisine de نَاقَةٌ denilir.

²⁷ Bahâuddîn el-Bağdâdî, Muhammed b. Ali b. Hamdûn, *et-Tezkiratü'l-Hamdüniyye (I-X)*, Dâru Sâdır, I.baskı, Beyrut, 1417, c. VII, s. 18; Âşûr, Abdüllatif, *Mevsûatü't-Tayr ve'l-Hayevân fi'l-Hadîsi'n-Nebevî*, bsmy.y., Kâhire, t.y., s. 122.

²⁸ ez-Zemahşerî, Ebu'l-Kâsım Mahmûd, *el-Müsteksâ fi Emsâli'l-Arab (I-II)*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1987, c. I, s. 145.

²⁹ *Hayâtü'l-Hayevâni'l-Kübrâ*, I, 252; *Lisânü'l-Arab*, VII, 17; İbn Side, Ebu'l-Hasan Ali b. İsmail en-Nahvî el-Lugavî el-Endelüsi, *el-Muhassas (I-V)*, tah. Halil İbrahim Ceffâl, Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, I.baskı, Beyrut, 1996, c. IV, s. 114; *Kitâbu'l-Murassa'*, s. 113, 126.

³⁰ İbn Dureyd, Ebû Bekr Muhammed b. el-Hasen, *el-İştikâk*, tah. Abdüsselâm Muhammed Hârûn, Mektebetü'l-Hancı, III.baskı, Kâhire, t.y., s. 329.

أَبُو صَفْوَانَ : Erkek devenin künyeleridir. Deveye, sıkıntı ve cefaya karşı sabırlı olduğu ve sabrıyla bilinen Eyyüb (as.)'a benzetildiği için ³¹أَبُو أُيُوب, güç ve kuvvetinden dolayı da أَبُو صَفْوَانَ künyeleri verilmiştir. ³²صَفْوَانَ üzeri düz kaya demektir.

Dişi devenin künyeleri de şöyledir:

أُمُّ حَائِلٍ - أُمُّ السَّقْبِ - أُمُّ مَسْعُودٍ - أُمُّ بَوٍّ - بِنْتُ الْفَحْلِ - بِنْتُ الْفَلَاةِ -
بِنْتُ النَّجَائِبِ - أُمُّ الْخَلَّةِ ³³

أُمُّ حَائِلٍ ve بَوٍّ, سَقْبٌ, خَلَّةٌ, فَحْلٌ damızlık deve; بِنْتُ النَّجَائِبِ asil, soylu, üstün manalarına gelir. Dişi devenin bir diğer künyesi أُمُّ حَوَارٍ 'dir. حَوَارٌ deve yavrusu demektir. Devenin yavrusuna annesinden ayrılana kadar حَوَارٌ, ayrıldıktan sonra ise فَصِيلٌ adı verilmektedir.

بِنَاتُ الْبَيْدِ - بِنَاتُ وَطَاءٍ - بِنَاتُ وَهَّاسٍ - بِنَاتُ السَّيْرِ : Devenin künyesinin çoğuludur. بَيْدٌ kelimesi بَيْدَاءٌ kelimesinin çoğuludur ve çöl manasına gelir.³⁴ وَهَّاسٌ ve وَطَاءٌ ezen, çiğneyen, سَيْرٌ yürümek demektir.

3) فِيلٌ (فيل)

Erkek file فِيلٌ, dışisine de فَيْلَةٌ denilir. Erkek filin künyeleri şöyledir:

³¹ ez-Zemahşerî, Cârullâh, *Rabî'u'l-Ebrâr ve Nusûsu'l-Ahbâr (I-V)*, Müessesetü'l-A'lamî, I.baskı, Beyrut, 1412, c. V, s. 371; *Kitâbu'l-Murassâ'*, s. 39.

³² *Hayâtü'l-Hayevâni'l-Kübrâ*, I, 286; *Kitâbu'l-Murassâ'*, s. 191.

³³ *Hayâtü'l-Hayevâni'l-Kübrâ*, II, 453; *Kitâbu'l-Murassa'*, s. 70, 130; ez-Zebîdî, Muhammed b. Muhammed b. Abdirrezzâk el-Huseynî, *Tâcü'l-'Arûs min Cevâhiri'l-Kâmûs (I-XXXX)*, tah. Komisyon, Dâru'l-Hidâye, c. XXXVII, s. 235.

³⁴ *Kitâbu'l-Murassâ'*, s. 79, 178, 305.

أَبُو الْحَجَّاجِ - أَبُو الْحِزْمَانِ - أَبُو كُثُومٍ - أَبُو مُزَاحِمٍ - أَبُو دَعْفَلٍ - أَبُو
الْحِزْمَانِ³⁵

أَبُو مُزَاحِمٍ ve كُثُومٍ sık sık münâkaşa ve mücadele eden, حَجَّاجٍ sık sık münâkaşa ve mücadele eden, دَعْفَلٍ filin yavrusu demektir.

أُمُّ سَبَلٍ de dişi filin künyesidir. سَبَلٌ burun manasına gelir.³⁶

4) Keçi (تَيْسٌ)

Keçinin erkeğine تَيْسٌ, dişisine de عَنَزٌ denir.³⁷ Keçiye “oğlağın babası” manasında أَبُو جَدِّي künyesi verilmiştir. Keçinin bir diğer künyesi de أَبُو بَحِيرٍ'dir.

İnatçı kimseler “keçi” diye vasıflandırılır. Aşağıdaki anekdotta kişinin inatçı vasfı, keçinin künyesiyle ifade edilmiştir:

Kadı bana; “Şu mükerrem, fazilet sahibi kimselerden ve âlimlerdendir” dedi. Sonra adamın birinin kadının bahsettiği o kişiye “Ebâ Cedy” diye seslendiğini görünce, niye öyle diyorsun, amacın ne? diye sordum. O da “Sen oğlağın babasının keçi olduğunu bilmiyor musun?” diye karşılık verdi.³⁸

سَخَالٌ :Dişi keçinin künyeleridir.³⁹ أُمُّ السَّخَالِ-أُمُّ السَّمْحَةِ
oğlaklar, kuzular manasına gelir. Müfredi سَخَلَةٌ ‘dir. سَمْحَةٌ
müsamahakârlık, uysallık demektir.

5) Aslan (أَسَدٌ)

Aslanın erkeğine أَسَدٌ, dişisine أَسَدَةٌ veya لَبْوَةٌ denir. İbn Haleveyh (ö. 370) aslanın 500 kadar ismi olduğunu söylerken,

³⁵ Hayâtü'l-Hayevâni'l-Kübrâ, II, 309; Simâru'l-Kulûb, s. 253; Mevsûatü't-Tayr, s. 346; el-Müzahir, I, 398.

³⁶ el-Ebşihî, Şihâbüddîn Muhammed b. Ahmed, el-Mustatraf fî Külli Fennin Mustazraf (I-II), tah. Müfid Muhammed Kumeyha, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1986, c. II, s. 261; Tâcü'l-Arûs, XXIX, 133.

³⁷ Tâcü'l-Arûs, XV, 486.

³⁸ et-Tenûhi, Ebû Ali, Nişvâru'l-Muhâdara ve Ahbâru'l-Müzâkere (I-VIII), bsmy.y., 1391, c. III, s. 13; el-Müzahir, s. 397.

³⁹ Kitâbu'l-Murassa', s. 172-173.

bazıları bu sayıyı daha da artırmış, hatta bine kadar çıkarımlar olmuştur. Aslana künye vermede de kullanılan bu isimlerden bazıları şöyledir:

أَسَامَةَ - أَلْبَيْهَسُ - الْحَارِثُ - حَيْدَرَةٌ - الرَّئِبَالُ - الضَّيْنَعِمُ - الْغَضَنْفَرُ -
الْقَسْوَرَةُ - أَلَلَيْثُ - الْوَرْدُ.⁴⁰

Aslanın, isimlerinin yanı sıra pek çok künyesi de bulunup başlıcaları şunlardır:

أَبُو فَرَّاسٍ - أَبُو الْحَارِثِ - أَبُو حَفْصِ - أَبُو الْعَبَّاسِ - أَبُو ضَيْغَمٍ - أَبُو الْأَبْطَالِ
- أَبُو الْأَشْبَالِ - أَبُو فَرَّاسٍ.⁴¹

Aslana, avını parçalayıp yediği için أَبُو فَرَّاسٍ veya أَبُو فَرَّاسٍ⁴², yüzü asık olduğu için de أَبُو الْعَبَّاسِ künyeleri verilmiştir.⁴³

أَشْبَالٌ ve حَفْصٌ aslanın yavruları,⁴⁴ أَبْطَالٌ kahramanlar demektir. ضَيْغَمٌ daha önce de geçtiği üzere aslanın isimlerindedir.⁴⁵

Aslana جَزْوٌ (الْأَجْرِي) أَجْرٍ da denir. أَبُو الْأَجْرِي - أَبُو الْأَخْيَاسِ kelimesinin cemisidir ve “*aslanın yavruları*” manasına gelir. الْأَخْيَاسِ de خَيْسٌ kelimesinin cemisi olup aslanın yattığı koruluk mevkileri tanımlar.⁴⁶

Aslanın diğer künyeleri de şöyledir:

أَبُو عَرَيْسٍ - أَبُو مِحْرَابٍ - أَبُو التَّامُورِ - أَبُو الْعَرِينِ - أَبُو الْعَرِيفِ - أَبُو
الْجِرَاءِ - أَبُو الزَّعْفَرَانِ - أَبُو لَيْثٍ - أَبُو الْهَيْصَمِ - أَبُو لُبْدٍ - أَبُو مُحَطِّمٍ

⁴⁰ *Mevsûatü't-Tayr*, s. 59; *el-Müzhir*, I, s. 397.

⁴¹ el-Cevherî, İsmâil b. Hammâd, *es-Sihâh Tâcü'l-Luga*, tah. Ahmed Abdulgafûr Attâr, Dâru'l-İlm li'l-Melâyîn, IV.baskı, Beyrut, 1987, s. 279; Mecma'u'l-Lugati'l-'Arabiyye, *el-Mu'cemu'l-Vasit (I-II)*, Dâru'd-da'Ve, y.y, t.y., c. I, s. 164, 185; ed-Dimaşkî, Ahmed b. Mustafa, *el-Letâif fi'l-Luga*, Dâru'l-Fadîle, Kâhire, t.y., s. 66.

⁴² *Hayâtü'l-Hayevâni'l-Kübrâ*, II, 33; *Tâcü'l-'Arûs*, XVI, 327.

⁴³ *Kitâbu'l-Murassa'*, s. 208.

⁴⁴ *Tâcü'l-'Arûs*, XVII, 527.

⁴⁵ *Tâcü'l-'Arûs*, XXXII, 533.

⁴⁶ *Kitâbu'l-Murassa'*, s. 37-38.

جِراءُ kelimesinin cemisi olup aslanın yavrusunu tanımlar. غَرِيفٌ ve مِحْرَابٌ, تَامُورٌ, عَرِيْسٌ ağaçlık bölgeyi, لُبْدٌ aslanın yelesini tanımlar. مُحَطَّمٌ parçalayan, زَعْفَرَانٌ safran, kan manalarına gelir.⁴⁷ Keza هَيْصَمٌ ve لَيْثٌ de daha önce belirtildiği gibi aslanın isimlerindedir.

6) Sırtlan (ضِبْعَانُ)

Sırtlanın erkeğine ضِبْعَانٌ, dişisine ضِبْعَانَةٌ veya ضَبْعٌ denir.

أَبُو كَلْدَةَ - أَبُو الْعَرِيضِ : Erkek sırtlanın künyeleridir. كَلْدَةٌ sert toprak parçası, عَرِيضٌ kötülüğe neden olan demektir.⁴⁸

أُمُّ تُزْمَلٍ - أُمُّ حِذْرِيفٍ - أُمُّ عَامِرٍ - أُمُّ عَمْرٍو - أُمُّ رِمَالٍ - أُمُّ حَنْوَرٍ - أُمُّ رَغْمٍ - أُمُّ قَشَعِمٍ - أُمُّ جَعْوَرٍ - أُمُّ الْغَمْرِ⁴⁹ : Dişi sırtlanın künyeleridir.

أُمُّ عَامِرٍ ifadesi Araplarda ahmaklığı ifade etmede darb-ı mesel olmuştur.⁵⁰ تُزْمَلٌ tilki, عَامِرٌ uzun süre yaşayan, رَغْمٌ ve رَمْلٌ toprak, قَشَعِمٌ bela, musibet ve ölüm, جَعْوَرٌ yırtıcı hayvan pisliği, غَمْرٌ kin manalarına gelir.

Sırtlana, yeri kazıp karıştırdığı için أُمُّ بُعْثِرٍ, derisinin kalınlığından dolayı أُمُّ دَبْكَالٍ, karnı gevşek olduğu için أُمُّ حَنْثَلٍ, yolu kokladığı için أُمُّ الْقُبُورِ, mezarları kazıp ölüleri yediği için de أُمُّ الْقُبُورِ⁵¹ denilmiştir.

⁴⁷ *Tacü'l-Arûs*, XXXVII, 340; X, 79; XXXV, 388; *el-Müzhir*, I, s. 397; *Kitâbu'l-Murassa'*, s. 211.

⁴⁸ *Tacü'l-Arûs*, IX, 111; *Lisânü'l-Arab*, III, 380.

⁴⁹ *Tacü'l-Arûs*, XXIII, 120; XXX, 13; *Lisânü'l-Arab*, XI, 456; el-Bağdâdi, Abdülkâdir, *Hizânetü'l-Edeb ve Lübbü Lübb-i Lisâni'l-Arab (I-XIII)*, tah. Muhammed Nebil Tarifi, Emil Bedî' el-Ya'kûb, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1998, c. III, s. 16; *el-Muhassas*, IV, 122; *Kitâbu'l-Murassa'*, s. 231.

⁵⁰ el-Ezheri el-Herevî, Ebû Mansûr Muhammed b. Ahmed, *Tehzîbü'l-Luga (I-XV)*, tah. Muhammed 'Ivad Mur'ib, Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, I.baskı, 2001, c. II, s. 178.

⁵¹ *Kitâbu'l-Murassa'*, s. 69, 244; *Tacü'l-Arûs*, XXVIII, 470; *Lisânü'l-Arab*, XI, 222; *el-Muhassas*, IV, 122.

Dişi sırtlanın diğer künyeleri de şunlardır:

أُمُّ الْهَنْبَرِ - أُمُّ طَرِيقٍ - أُمُّ نَوْفَلٍ - أُمُّ رُعَالٍ - أُمُّ عِتَابٍ - أُمُّ رِغْمٍ - أُمُّ عُوَيْمِرٍ -
أُمُّ الْهَنْبَرِ - أُمُّ جَيَّالٍ - أُمُّ قَشَّاحٍ - أُمُّ ثَفَلٍ

أُمُّ رُعَالٍ sümük, قَشَّاحٍ ve جَيَّالٍ, نَوْفَلٍ sırtlanın yavrusu; هَنْبَرٌ azarlamak, kınamak; رِغْمٌ iç yağı, ثَفَلٌ kalıntıları yiyen manalarına gelir. عُوَيْمِرٌ (çok yaşayan), هَنْبَرٌ de هَنْبَرٌ kelimesinin ismi tasğirleridir.⁵²

7) Fare (فَأْرٌ)

Farenin erkeğine فَأْرٌ, dişisine فَأْرَةٌ denir.

أَبُو جَوَّالٍ - أَبُو الْعَدْرَجِ : Erkek farenin künyeleridir.⁵³ عَدْرَجٌ hızlı ve hafif olan, جَوَّالٌ çok dolaşan manalarına gelir.⁵⁴

أُمُّ رَاشِدٍ : Dişi farenin künyeleridir.⁵⁵ رَاشِدٌ akıllı, خَرَابٌ yıkık, virân, فَاسِدٌ kötü, bozuk manalarına gelir.

8) Eşek (حِمَارٌ)

Erkek eşeğe حِمَارٌ, dişisine de حِمَارَةٌ veya أَتَانٌ denilir.

أَبُو صَابِرٍ - أَبُو زِيَادٍ - أَبُو شَقِيقٍ - أَبُو الْحَلِيسِ : Erkek eşeğin künyeleridir. صَابِرٌ sabırlı, inatçı; شَقِيقٌ erkek kardeş ve benzer manalarına gelir.

Şâir, Ziyâd b. Ebî Ziyâd'ı hicvetmek için şöyle demiştir:

زِيَادٌ لَسْتُ أَدْرِي مَنْ أَبُوهُ ... وَلَكِنَّ الْحِمَارَ أَبُو زِيَادٍ

⁵² *el-Musteksâ ft Emsâli'l-Arab*, I, 378; *Tacü'l-Arûs*, VII, 60; *Hayâtü'l-Hayevâni'l-Kübrâ*, II, 531; *el-Müzhir*, I, 400; *el-Muhassas*, IV, 122; *Kitâbu'l-Murassa'*, s. 89, 128.

⁵³ *Hayâtü'l-Hayevâni'l-Kübrâ*, I, 275.

⁵⁴ *Tacü'l-Arûs*, VI, 93.

⁵⁵ *Hayâtü'l-Hayevâni'l-Kübrâ*, II, 270; *Mevsûatü't-Tayr*, s. 317; *Kitâbu'l-Murassa'*, s. 237.

“Ziyad’ın babasının (Ebû Ziyâd’ın) kim olduğunu bilmiyorum.

Ancak bildiğim bir şey var ki eşek Ebû Ziyâd’muş!”⁵⁶

إِبْنُ زَادَانَ - إِبْنُ الْمَرَاعَةِ - إِبْنُ صَعْدَةَ - إِبْنُ دَلَامٍ⁵⁷: Erkek eşeğin إِبْنُ kelimesiyle yapılan künyeleridir. مَرَاعَةٌ hayvanların yere yatıp yuvarlandıkları yer, صَعْدَةٌ dişi eşek, دَلَامٍ de siyah, kara demektir.⁵⁸

Eşeğe, karnında beyazlık olan yaban eşeğinin yavrusu manasında إِبْنُ أَخَقَبٍ, kulakları uzun olduğu için إِبْنُ الْأَذَانِ veya إِبْنُ زَادَانَ, su tulumu (kırba) taşıdığı için de إِبْنُ شَيْتَةٍ denilmiştir.⁵⁹

أُمُّ مَحْمُولٍ - أُمُّ تَوْلَبٍ - أُمُّ جَحْشٍ - أُمُّ نَافِعٍ - أُمُّ وَهْبٍ - أُمُّ حَلِيسٍ - أُمُّ الْهَنْبَرِ - أُمُّ الْحَلِيسِ⁶⁰ Dişi eşeğin künyeleridir.

وَهْبٌ bineğin sırtında eyerin altında bulunan örtü, vermek, bağışlamak, نَافِعٌ faydalı, مَحْمُولٌ taşınan, هَنْبَرٌ, جَحْشٌ ve تَوْلَبٌ sıpa demektir.⁶¹ Mesellerde “eşekten daha ahmak” manasında أَمْحَمْتُ مِنْ أُمِّ الْهَنْبَرِ deyimi yer almaktadır.⁶² أُمُّ الْهَنْبَرِ aynı zamanda sırtların da künyesidir.⁶³

Eşeğin künyelerinin çoğulu olarak; - بَنَاتُ الْأَكْدَرِ - بَنَاتُ الدَّوِّ - بَنَاتُ الدَّوِّ - بَنَاتُ صَعْدَةَ - بَنَاتُ أَخَدَرَ geniş

⁵⁶ Hayâtü'l-Hayevâni'l-Kübrâ, II 338; Simâru'l-Kulûb, s. 251; Kitâbu'l-Murassa', s. 182.

⁵⁷ el-Muhassas, IV, 136; el-Müzhir, I, 403; el-Letâif fi'l-Luga, s. 88.

⁵⁸ Lisânü'l-'Arab, VIII, 449; X, 40; Tâcü'l-'Arûs, XXV, 146; XXXII, 165.

⁵⁹ el-Muhassas, IV, 136; el-Müzhir, I, 403.

⁶⁰ Hayâtü'l-Hayevâni'l-Kübrâ, II, 339; Mevsûatü't-Tayr, s. 151; Tâcü'l-'Arûs, XV, 553.

⁶¹ el-Musteksâ fi Emsâli'l-'Arab (I-II), I, 75; Kitâbu'l-Murassa', s. 117.

⁶² Hayâtü'l-Hayevâni'l-Kübrâ, II, 531; Askerî, Ebu'l-Hilâl, Cemheretü'l-Emsâl (I-II), tah. Muhammed Ebu'l-Fadl İbrahim, Abdülmecid Kutamiş, Dâru'l-Fikr, II.baskı, y.y., 1988, c. I, s. 44.

⁶³ Cemheretü'l-Emsâl, c. I, s. 393.

⁶⁴ ez-Zemahşerî, Ebu'l-Kâsim Mahmûd b. 'Amr, Esâsü'l-Belâga (I-II), tah. Muhammed Bâsil, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, I.baskı, Beyrut, 1998, c. I, s. 80; Tâcü'l-'Arûs, XXXVII, 232; el-Muhassas, IV, 140.

düzlük, çöl; أَخْدَرُ kapkaranlık gece, أَكْدَرُ siyaha çalan, boz manalarına gelir.

9) Katır (بُعْلُ)

Genelde yük taşımada kullanılan katırın künyeleri şöyledir:

أَبُو قَمُوصٍ - أَبُو الْحَرُونِ - أَبُو الْأَنْقَالِ - أَبُو الْأَشْحَجِ - أَبُو الصُّفْرِ - أَبُو
فُضَاعَةَ - أَبُو مُخْتَارٍ - أَبُو كَعْبٍ - أَبُو مَلْعُونٍ - أَبُو الْأَشْحَجِ - أَبُو
الصُّفْرِ - ابْنُ نَاهِقٍ⁶⁵

أَبُو قَمُوصٍ huysuz, dik başlı, أَبُو الْأَنْقَالِ yükler, نَاهِقٌ anıran, أَشْحَجٌ çokça anıran, مَلْعُونٌ lanetli, مُخْتَارٌ seçilmiş, صَفْرٌ sarılık, صَفْرٌ vurmak, صَفْرٌ sarılık, صَفْرٌ vurmak, مُخْتَارٌ seçilmiş, مَلْعُونٌ lanetli manalarına gelir.

Katıra أَبُو قَمُوصٍ denilmesiyle ilgili şöyle bir anekdot anlatılır: Bedevi bir kadına, binmesi için bir katır getirildi. Kadının katırını görünce; “Sanırım Ebû Kamûs, künyesinden de anlaşıldığı gibi, huysuz ve zıplayıp çifte atan bir hayvan” dedi.⁶⁶

أَبُو شَحَّاحٍ da katırların künyesinin çoğulu olup⁶⁷ شَحَّاحٌ çokça anıran demektir.

10) At (حِصَانٌ)

Araplarda özel bir yeri olan atların pek çok künyesi vardır. Bunlar şöyledir:

أَبُو شُجَّاحٍ - أَبُو مُدْرِكٍ - أَبُو طَالِبٍ - أَبُو الْمُضْمَارِ - أَبُو الْمُنْجِي - أَبُو
مُنْقِدٍ - أَبُو مَضَاءٍ⁶⁸

Bu künyeler atların zeki, cesur, insanları kurtaran ve onlara yardım eden hayvanlar olduğunun ipuçlarını vermektedir. Çünkü

⁶⁵ Hayâtü'l-Hayevâni'l-Kübrâ, I, 200; el-Letâif fi'l-Luga, s. 90; Mevsûatü't-Tayr, s. 101.

⁶⁶ Rabî'u'l-Ebrâr, V, 357.

⁶⁷ el-Muhassas, II, 272; el-Müzahir, I, 406; Tâcü'l-'Arûs, XXXVII, 232.

⁶⁸ el-Letâif fi'l-Luga, s. 91; Hayâtü'l-Hayevâni'l-Kübrâ, II, 285; Kitâbu'l-Murassa', s. 200, 269.

مُنْقِدٌ مُنَجٌ ve مُنْقِدٌ cesur, مُدْرِكٌ zeki, anlayışlı, مَضْمَارٌ koşu meydanı, مُنْقِدٌ ve مُنَجٌ kurtaran manalarına gelir. Ata hızlı koştuğu için ayrıca مَضَاءٌ أَبُو da denilmiştir.

صَهَّالٌ : Atın künyesinin çoğuludur.⁶⁹ بَنَاتٌ رِبَاطٍ - بَنَاتٌ صَهَّالٍ - بَنَاتٌ رِبَاطٍ çokça kışneyen, رِبَاطٌ atın bağlandığı yer, ahır manasıdır.

11) Kurt (ذَنْبٌ)

Kurdun erkeğine ذَنْبٌ , dişisine ذَنْبَةٌ denir. Kurdun da birden fazla künyesi vardır:⁷⁰

أَبُو جَعْدَةَ - أَبُو جَعَادَةَ - أَبُو عَسَلَةَ - أَبُو رِغْلَةَ - أَبُو ثَمَامَةَ - أَبُو جَاعِدٍ -
أَبُو سَلْعَامَةَ - أَبُو الْعَطَلَسِ - أَبُو سَبَلَةَ - أَبُو الْعَمَلَسِ - أَبُو مَذْقَةَ - أَبُو
مُغْطَةَ - أَبُو صَيْحَةَ

Kurda, avını paylaşmaya yanaşmamasından ötürü أَبُو جَعْدَةَ veya أَبُو جَعَادَةَ künyeleri verilmiştir.⁷¹ رِغْلَةٌ ve عَمَلَسٌ kurt, ثَمَامَةٌ kısa boylu zayıf bir bitki, جَاعِدٌ kıvrıkcık, عَطَلَسٌ uzun, سَبَلَةٌ bıyık, مُغْطَةُ kıl, تَيُّ yolmak, صَيْحَةَ korkunç uğultulu ses manalarına gelir.⁷²

Kurda أَبُو كَاسِبٍ de denir. Çünkü الكَوَاسِبُ kelimesi, yırtıcı hayvanlar ve el kol gibi uzuvlar için kullanılır.⁷³ Kurdun bir diğer künyesi ذَا لَانَ 'dir. ذَا لَانَ kurdun ismidir.⁷⁴

⁶⁹ *el-Müzhir*, I, 406; *Kitābu'l-Murassa'*, s. 158, 195; *Tâcü'l-'Arûs*, XXXVII, 232.

⁷⁰ *Tehzibü'l-Luga*, XV, 433; *Hayâtü'l-Hayevâni'l-Kübrâ*, I, 498; *el-Muhassas*, IV, 113; *Tâcü'l-'Arûs*, XXIX, 84; XX, 111; *Kitābu'l-Murassa'*, s. 191.

⁷¹ Halil b. Ahmed el-Ferâhidî, Ebû Abdîrrahmân, *Kitābu'l-'Ayn (I-VIII)*, tah. Mehdi el-Mahzûmî, İbrâhim es-Sâmirâi, Mektebetü Hilâl, y.y., t.y., c. I, s. 219; *Kitābu'l-Murassa'*, s. 95.

⁷² *Lisânü'l-'Arab*, VI, 143; *Tâcü'l-'Arûs*, XVI, 266; *Kitābu'l-Murassa'*, s. 212.

⁷³ *Tâcü'l-'Arûs*, IV, 147.

⁷⁴ *Kitābu'l-Murassa'*, s. 150.

12) Köpek (كَلْبُ)

أَخَالِدُ لَا تَكْذِبْ وَلَسْتَ بِخَالِدٍ ... بَزْعَمِكَ بَلْ أَنْتَ الْمُكَنَّى بِخَالِدٍ
عَلَيْهِ وَمَا ذَهْرِي بِإِعَادِ شَاهِدِ

Erkek köpeğin künyeleridir. أَخَالِدُ ebedî ve uzun ömürlü, بَقِيع geniş ağaçlık alan manalarına gelir. İbnu'r-Rûmî (ö.283) köpekle ilgili olarak şöyle demiştir:⁷⁵

أَخَالِدُ لَا تَكْذِبْ وَلَسْتَ بِخَالِدٍ ... بَزْعَمِكَ بَلْ أَنْتَ الْمُكَنَّى بِخَالِدٍ
عَلَيْهِ وَمَا ذَهْرِي بِإِعَادِ شَاهِدِ

Ey Hâlid! Yalan söyleme! Sen Hâlid (ebedî) değilsin.... Bilakis sen Hâlid (köpek) ismiyle künyelendirildin.

Şüphesiz köpek bile senden daha hayırlıdır. Çünkü senin alçaklığın bunu bana kanıtlıyor. Ne kadar çaba göstersem de bu şahidi uzaklaştıramam.

أُمُّ الْعَاوِيَاتِ - أُمُّ عَوْلَقِ - أُمُّ الْهَمْرِشِ

de dişi köpeğin künyesidir. أُمُّ الْعَاوِيَاتِ köpeğin yavruları, عَوْلَقِ hırslı ve aç gözlü olan, هَمْرِشِ de dişi köpek demektir.⁷⁶

13) Pars (Leopar) (فَهْدٌ)

أَبُو مُعَاوِيَةَ - أَبُو الْوَثَابِ - أَبُو حَيَّانَ

Parsın künyeleridir.⁷⁷ أَبُو حَيَّانَ uzun süre yaşayan, أَبُو الْوَثَابِ hoplayıp sıçrayan, أَبُو مُعَاوِيَةَ dişi köpek demektir.

14) Kaplan (نَمِرٌ)

Kaplanın birçok künyesi vardır. Erkek kaplanın künyeleri şöyledir:

أَبُو الْأَبْرَدِ - أَبُو جَهْلٍ - أَبُو جَعْدَةَ - أَبُو خَطَّافٍ - أَبُو الصَّغْبِ - أَبُو رَقَاشٍ - أَبُو الْأَسْوَدِ - أَبُو سُهَيْلٍ - أَبُو عَمْرٍو - أَبُو الْمِرْسَالِ - أَبُو الْجَوْنِ - أَبُو جَلْعَدَ.

⁷⁵ *Simâru'l-Kulûb*, s. 252; *Tâcü'l-'Arûs*, XX, 350; *Rabî'u'l-Ebrâr*, V, 382.

⁷⁶ *Kitâbu'l-Murassa'*, s. 213, 217, 309.

⁷⁷ *Tâcü'l-'Arûs*, XXXIX, 131; *Simâru'l-Kulûb*, s. 253; *el-Müzhir*, I, 398.

أَبْرُدُ kaplan, أُمُّ الأَبْرَدِ ve أُمُّ رَقَّاشٍ da dişi kaplanın künyeleridir.⁷⁸ أُمُّ رَقَّاشٍ küçük ok, جَعْدَةَ dişi kuzu, خَطَّافٌ kapıp kaçırın, صَعْبٌ zor, رَقَّاشٌ benekli manalarına gelir.⁷⁹

Kaplana أَبُو جَهْلٍ denilmesinin nedeni câhil kimse gibi cüretkâr ve atılgan olmasıdır. Siyah beyaz olan kaplana da أَبُو الْجَوْنِ denir.⁸⁰

Kaplanın أَبُو الْجَوْنِ künyesiyle ilgili olarak el-Kattât el-Kilâbî şöyle demiştir: ⁸¹

لِي صَاحِبٍ فِي الْعَارِ هَدَاكَ صَاحِبًا ... أَبُو الْجَوْنِ إِلَّا أَنَّهُ لَا يُعَلُّ

“Benim mağarada bir arkadaşım var. O, seninle de arkadaş olabilecek Ebu'l-Cevn'dir (kaplan) dır. Ancak o, hiçbir şeyle avutulamaz.”

15) Horoz (دِيكٌ)

أَبُو الْيَقْظَانِ - أَبُو حَمَّادٍ - أَبُو حَسَّانٍ - أَبُو سُلَيْمَانَ - أَبُو عُقْبَةَ -
⁸² أَبُو الْمُنْدِرِ - أَبُو نَبْهَانَ - أَبُو النَّذِيرِ - أَبُو بُرَائِلِ

Horoz, erkenden uyandığı için أَبُو الْيَقْظَانِ boynunda daire şeklinde bulunan tüylerden dolayı da أَبُو بُرَائِلِ künyesi verilmiştir. بُرَائِلُ, horozun boynunun etrafını daire şeklinde çeviren tüylere verilen isimdir. ⁸³

حَمَّادٌ hamdeden, حَسَّانٌ güzel, yakışıklı, مُنْدِرٌ ve نَذِيرٌ uyaran, نَبْهَانَ uyanık, عُقْبَةَ nöbet, sıra manalarına gelir.

⁷⁸ Hayâtü'l-Hayevâni'l-Kübrâ, II, 495; Mevsûatü't-Tayr, s. 408; Kitâbu'l-Murassa', s. 96.

⁷⁹ Lisânü'l-'Arab, III, 82; Tâcü'l-'Arûs, XXIX, 72.

⁸⁰ Kitâbu'l-Murassa', s. 97.

⁸¹ Lisânü'l-'Arab, XIII, 101; el-Câhız, Ebû 'Usmân 'Amr b. Bahr, Kitâbu'l-Hayevân (I-VIII), tah. Abdüsselâm Muhammed Hârûn, Dâru'l-Ciyl, Beyrut, 1996, c. VI, s. 253.

⁸² Hayâtü'l-Hayevâni'l-Kübrâ, I, 478.

⁸³ Tâcü'l-'Arûs, XX, 293; Tehzibü'l-Luga, XV, 148; Lisânü'l-'Arab, XI, 51.

16) Tavuk (دَجَاجُ)

Tavuğun da birden fazla künyesi vardır. Bu künyeler genel olarak civcivlerin veya yavruların annesi manasına gelir:

أُمُّ الْوَلِيدِ - أُمُّ حَفْصَةَ - أُمُّ جَعْفَرٍ - أُمُّ عُقْبَةَ - أُمُّ إِحْدَى وَعِشْرِينَ -
أُمُّ قُوبٍ - أُمُّ نَافِعٍ⁸⁴

أُمُّ الْوَلِيدِ yeni doğan, قُوبٍ yumurtadan çıkan yavru, جَعْفَرٍ küçük nehir, ark, نَافِعٍ yararlı faydalı demektir. حَفْصُ toplamak ve küçük ev manalarına gelir.

Tavuğa أُمُّ إِحْدَى وَعِشْرِينَ denilmesinin sebebi kuluçka döneminde yirmi bir gün boyunca yirmi bir tane yumurtanın üzerine yatması ve onlarla alakadar olmasıdır.⁸⁵

17) Hüdhüd (حُذُودُ) (هَذُودُ)

أَبُو الْأَخْبَارِ - أَبُو ثُمَامَةَ - أَبُو رَوْحٍ - أَبُو سَجَّادٍ - أَبُو عَبَّادٍ - أَبُو
الرَّبِيعِ : Hüdhüd kuşunun künyeleridir. Bu kuşa, bahar mevsiminde ortaya çıktığı için أَبُو الرَّبِيعِ künyesi verilmiştir.⁸⁶ أَبُو ثُمَامَةَ hem hüdhüd kuşunun hem de kurdun künyesidir.⁸⁷

أَخْبَارٍ haberler, ثُمَامَةَ kısa boylu zayıf bir bitki, رَوْحٍ avlu ve rahatlık, سَجَّادٍ secde eden, عَبَّادٍ kulluk eden manalarına gelir. Kanaatimizce أَبُو الْأَخْبَارِ künyesinin Süleyman peygamberin kıssasıyla bir irtibatı vardır. Zira hüdhüd, Hz. Süleyman tarafından bilgi toplamak (istihbarat) için seçilip gönderilmiş bir kuştur.

⁸⁴ Hayâtü'l-Hayevâni'l-Kübrâ, I, 458; Mevsûatü't-Tayr, s. 185.

⁸⁵ Kitâbu'l-Murassa', s. 40.

⁸⁶ Hayâtü'l-Hayevâni'l-Kübrâ, II, 514; Tâcü'l-'Arûs, XXI, 37; el-Müzhir, I, 397.

⁸⁷ Kitâbu'l-Murassa', s. 89.

18) Balıkçıl Kuşu (سَبَيْطَرُ - مَالِكُ الْحَزِينُ)

أَبُو الطَّوِيلِ: أبو العَيْرَارِ - أبو الطَّوِيلِ: Balıkçıl kuşunun künyeleridir. Sığ sularda yaşayan bu kuşa, uzun bacaklı olduğu için أَبُو الطَّوِيلِ künyesi verilmiştir.⁸⁸

19) Karga (غُرَابٌ)

Karganın birden fazla künyesi vardır:

- أَبُو جَحَادِفَ - أَبُو الْجَرَّاحِ - أَبُو حَفْرِ - أَبُو الْمِرْقَالِ - أَبُو حَاتِمِ
- أَبُو الشُّؤْمِ - أَبُو غِيَاثِ - أَبُو الْقَعْقَاعِ - أَبُو حَذَرِ - أَبُو زَيْدَانَ - أَبُو زَاجِرِ -
إِنَّ دَائِيَةَ⁸⁹

مِرْقَالٌ yürüyüşü hızlı olan, حَاتِمٌ kara, جَرَّاحٌ yaralayan, gagalayan, حَفْرٌ kazmak, زَاجِرٌ engel olan, yasaklayan, شُؤْمٌ uğursuzluk, غِيَاثٌ yardım, medet, قَعْقَاعٌ kuru hurma, حَذَرٌ uyanık olma manalarına gelir.

دَائِيَةٌ hevdecin konduğu yer, yani devenin sırtı demektir. Karga, devenin sırtında veya boynunda bir yara gördüğünde hemen üzerine inip, kanatıncaya kadar onu gagasıyla deldiği için إِنَّ دَائِيَةَ künyesini almıştır.⁹⁰

Karganın diğer iki künyesi de “alacalı” manasına gelen إِنَّ دَائِيَةَ ve “felâket kaynağı” manasına gelen إِنَّ دَائِيَةَ dir.⁹¹

20) Kartal (عُقَابٌ)

عُقَابٌ hem müzekker hem müennes için kullanılan bir kelimedir.

⁸⁸ Lisânü'l-'Arab, IV, 561; Tâcü'l-'Arûs, XIII, 26; XI, 496; Kitâbu'l-Murassa', s. 200.

⁸⁹ Hayâtü'l-Hayevâni'l-Kübrâ, II, 235; el-Müzhir, I, 398; Mevsüatü't-Tayr, s. 290.

⁹⁰ Edebü'l-Kâtib, s. 54.

⁹¹ Hayâtü'l-Hayevâni'l-Kübrâ, II, 235.

أَبُو الْحَجَّاجِ - أَبُو الْأَشْيَمِ - أَبُو حُسْبَانَ - أَبُو الدَّهْرِ : Erkek kartalın künyeleridir. حَجَّاجِ münâkaşa eden, didişen, أَشْيَمِ benli, حُسْبَانَ ve دَهْرٌ belâ, kötülük demektir.

أُمُّ طَلْبَةِ- أُمُّ الْهَيْثِمِ- أُمُّ الْحَوَارِ- أُمُّ شَعْوَةَ : Dişi kartalın künyeleridir. طَلْبَةَ istenilen şey,⁹² هَيْثِمِ kartalın yavrusu, حَوَارٍ cedelleşmek, didişmek manalarına gelir.⁹³

21) Saksığan (عَقَقُ)

أَبُو بُرَيْدٍ- أَبُو السَّرَّاقِ : Saksığanın künyeleridir.⁹⁴ Saksığan, küçük kuşların yumurta ve yavrularını ya da parlak eşyaları kaparak yuvasına götürdüğü için hırsız bir kuş olarak şöhret yapmıştır. أَبُو السَّرَّاقِ künyesi de kendisine bu yüzden verilmiş olmalıdır.

22) Kedi (سِنُورٌ- قِطٌّ)

أَبُو خِدَاشٍ- أَبُو غَزَوَانَ- أَبُو الْهَيْثِمِ- أَبُو شَمَّاخٍ : Erkek kedinin künyeleridir.

Dişisine de شَمَّاخٍ denilir.⁹⁵ خِدَاشٍ tırmalamak, شَمَّاخٍ kibirli, غَزَوَانَsaldırmak, hücum etmek, هَيْثِمِ de kuş yavruları manalarına gelir.

23) Tavşan (أَرْنَبٌ)

أَبُو نَبْهَانَ- أَبُو الْخَرَانِقِ- أَبُو خِدَاشٍ : Tavşanın künyeleridir. أَبُو نَبْهَانَ horoz, خِدَاشٍ kedi için de kullanılır. نَبْهَانَ uyanık,

⁹² *Hayâtü'l-Hayevâni'l-Kübrâ*, II, 172-173; *el-Mu'cemu'l-Vasît*, II, 561; *Tâcü'l-'Arûs*, XXXII, 537; *el-Müzhir*, s. 397.

⁹³ *Edebü'l-Kâtib*, s. 56.

⁹⁴ *el-Müzhir*, I, 398; *Kitâbu'l-Murassa'*, s. 170.

⁹⁵ *Hayâtü'l-Hayevâni'l-Kübrâ*, II, 48; *Mevsûatü't-Tayr*, s. 224.

müteyakkız, خِرْنَق tavşanın yavrusu, خِدَاش da tırmalamak demektir.

96

24) Maymun (قِرْدٌ)

أَبُو زَنْتَةَ - أَبُو قَيْسٍ - أَبُو خَالِدٍ - أَبُو حَبِيبٍ - أَبُو خَلْفٍ - أَبُو قِشَّةٍ - أَبُو رَبَّةٍ : Maymunun künyeleridir.⁹⁷ زَنْتَةُ töhmet, suçlama, قِشَّةٌ dışı maymun veya maymun yavrusu, خَلْفٌ sözünde durmama manalarına gelir.

25) Gelincik (إِبْنُ عَرِيسٍ)

أَبُو الرَّافِعِ : Gelinciğin künyeleridir.⁹⁸ رَافِعٌ hoplayıp zıplayan, عَرِيسٌ kaldıran, yükselten demektir.

26) Koyun (نَعْجَةٌ)

أُمُّ فَزْوَةٍ - أُمُّ الْأَشْعَثِ - أُمُّ الْأَمْوَالِ - أُمُّ بُرَّةٍ - أُمُّ وَضْحٍ : Koyun cinsinin dişilerine verilen künyelerdir. فَزْوَةٌ kürk ve post, وَضْحٌ süt, أَشْعَثٌ dağınık, بُرَّةٌ buğday manalarına gelir. Koyuna الْأَمْوَالِ أُمُّ denilmesinin nedeni de, sürüde bereket ifade etmesindedir.⁹⁹

27) Yılan (حَيَّةٌ - أَفْعَى)

أَبُو عُثْمَانَ - أَبُو حَيَّانَ - أَبُو يَحْيَى - أَبُو الْعَاصِي - أَبُو مَذْعُورٍ - أَبُو وَثَّابٍ - أَبُو يَقْظَانَ - أَبُو الْبَحْتَرِيِّ - أَبُو الرَّبِيعِ - ابْنُ قِثْرَةَ - ابْنُ الْقَوَالِي - أَبُو الْقَاضِي : Erkek yılanın künyeleridir.¹⁰⁰

⁹⁶ *Simâru'l-Kulûb*, s. 253; el-Âmilî, Behâuddîn Muhammed b. Huseyn, *el-Keşkül (I-II)*, tah. Muhammed Abdülkerim en-Nemerî, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, I.baskı, Beyrut, 1998, c. II, s. 280; *Edebü'l-Kâtib*, s. 130.

⁹⁷ *el-Muhassas*, IV, 114; *Kitâbu'l-Ayn*, VII, 350; *Tehzibü'l-Luga*, XIII, 117; *Mevsûatü't-Tayr*, s. 349.

⁹⁸ *Hayâtü'l-Hayevâni'l-Kübrâ*, II, 232; *el-Müzhir*, I, 398.

⁹⁹ *Cemheretü'l-Emsâl* I, 44; *Kitâbu'l-Murassa'*, s. 42, 68, 303.

¹⁰⁰ *Hayâtü'l-Hayevâni'l-Kübrâ*, I, 389; *Tâcü'l-'Arûs*, XXXVII, 230.

أَبُو حَيَّانَ - أَبُو يَحْيَى için yaşadığı uzun süre Erkek yılan, ısırdığı kimseyi öldürdüğünden dolayı أَبُو الْقَاضِي, uyanık ve hızlı hareket ettiği için de أَبُو يَفْطَانَ künyeleri verilmiştir.¹⁰¹ عُثْمَانُ yılanın yavrusu, مَدْعُورٌ korkan, panikleyen, وَثَّابٌ sıçrayan, بَخْتَرِيٌّ kibirli bir şekilde salına salına yürüyen, رَبِيعٌ ilkbahar manasına gelir.

إِبْنَةُ الْجَبَلِ - أُمُّ طَبَقٍ - أُمُّ مَحْبُوبٍ - أُمُّ عَافِيَةٍ - أُمُّ الْفَتْحِ - أُمُّ الرَّبِيسِ - الرَّبِيسِ ve ¹⁰² : بِنْتُ الدَّوَاهِي - بِنْتُ طَبَقٍ Dişi yılanın künyeleridir. ¹⁰² بِنْتُ الدَّوَاهِي - بِنْتُ طَبَقٍ felâket, musibet, عَافِيَةٍ de güç kuvvet manalarına gelir.

Dişi yılanı “dağın kızı” manasında إِبْنَةُ الْجَبَلِ denmesinin nedeni dağın, onun sığınağı olması ve hiç kimsenin korkudan bu mekâna kolay kolay yaklaşmamasıdır. Yılanın sağır olduğu da söylenir. İki grup barışa yanaşmayı savaşmak istediklerinde ve aralarında ihtilafa düştüklerinde صَمِي إِبْنَةُ الْجَبَلِ “Ey Yılan! Sağır ol” denilir. Yılan için kullanılan bu künye; yankı, felaket ve küçük taş için de kullanılmaktadır.¹⁰³

Yılanı أُمُّ طَبَقٍ veya بِنْتُ طَبَقٍ denilmesinin nedeni olarak Seâlibi, طَبَقٌ kelimesinin sarı yılan olduğunu, ez-Zemahşerî de çöreklediğinde tabağa benzediği için yılanı böyle bir künyenin verildiğini söyler.¹⁰⁴

28) Akrep (عَقْرَبٌ)

عَقْرَبٌ kelimesi hem müzekker hem müennes için kullanılır. Müennesine عَقْرَبَةٌ, müzekkerine عَقْرَبَانٌ veya عَقْرَبَانٌ de denilir.¹⁰⁵

¹⁰¹ el-Mu'cemu'l-Vasit, c. II, s. 584; el-Letaif fi'l-Luga, s. 73; Rabi'u'l-Ebrâr, V, 438; Kitâbu'l-Murassa', s. 242, 314.

¹⁰² el-Letaif fi'l-Luga, s. 73; Hayâtü'l-Hayevâni'l-Kübrâ, I, 389; Tâcü'l-'Arûs, XVI, 111.

¹⁰³ el-Mursî, Ebu'l-Hasan Ali b. İsmâil, el-Muhkem ve'l-Muhîtu'l-A'zam (I-XI), tah. Abdülhamîd Hindâvî, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 2000, c. VII, s. 441; Simâru'l-Kulûb, s. 423; Lisânü'l-'Arab, XI, 96; el-Meydâni en-Nisâbüri, Ebu'l-Fadl Ahmed b. Muhammed, Mecma'u'l-Emsâl (I-II), tah. Muhammed Muhyiddin Abdülhamîd, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut, t.y., c. I, s. 396.

¹⁰⁴ Tâcü'l-'Arûs, XXVI, 53.

¹⁰⁵ Lisânü'l-'Arab, I, 624.

أَبُو فُضْعَلٍ : Erkek akrebin künyesidir.¹⁰⁶ فُضْعَلٌ akrep demektir.

أُمُّ عَزِيْطٍ - أُمُّ سَاهِرَةَ - أُمُّ سَامِرٍ - أُمُّ غَسَّانٍ : Dişi akrebin künyeleridir. Akrebe, çoğunlukla gece ortaya çıktığı için أُمُّ سَاهِرَةَ ve أُمُّ سَامِرٍ künyesi verilmiştir.¹⁰⁷ عَزِيْطٌ akrep, غَسَّانٍ kızmak, hiddet manalarına gelir.

29) Çekirge (جَرَادٌ)

Erkek çekirgeye جَرَادٌ, dişisine جَرَادَةٌ denilir.

أَبُو جُخَادٍ - أَبُو جُخَادِيٍّ - أَبُو جُخَادِبٍ - أَبُو جُخَادِيٍّ : Erkek çekirgenin künyeleridir. الجُخَادِيٍّ, الجُخَادِبِ büyük, iri olan şey demektir.

Dişi çekirgeye de أُمُّ سِرْيَاحٍ veya أُمُّ عَوْفٍ denir. سِرْيَاحٌ çekirge manasına gelir.¹⁰⁸

30) Kertenkele (وَزَعَةٌ - ضَبٌّ)

أَبُو بَرِيصٍ - أَبُو الْحَسَلِ - أَبُو الْحَسِيْلِ - أَبُو ضُبَيْبَةٍ : Kertenkelenin künyeleridir.¹⁰⁹ Abraş (vitiligo) hastalığına yakalanan kimseye بَرِيصٌ denir. Bu hastalığa yakalanan kimselerin vücudunda beyazlıklar ortaya çıkar. Kertenkele de böyle bir kimseye benzetildiği için, ona أَبُو بَرِيصٍ denilmiş olabilir. Kertenkelenin yavrusuna da حَسَلٌ denir. ضُبَيْبَةٍ (kertenkele)'nin ism-i tasğiridir.

¹⁰⁶ *Kitābu'l-Murassa'*, s. 236.

¹⁰⁷ *el-Letâif fi'l-Luga*, s. 75; *Hayâtü'l-Hayevâni'l-Kübrâ*, II, 185; Takıyyuddin el-Mısrî, Ebû'r-Rabî' Süleyman b. Benîn, *İttifâku'l-Mebâni ve İftirâku'l-Me'âni*, tah. Yahyâ Abdurraûf, Dâru 'Ammâr, I.baskı, Ammân, 1985, s. 234; *Kitābu'l-Murassa'*, s. 172, 231.

¹⁰⁸ *el-Letâif fi'l-Luga*, s. 75; *Lisânü'l-'Arab*, III, 82; *Kitābu'l-Hayevân*, V, 556; *Tâcü'l-'Arûs*, XXXI, 248; VI, 464; II, 135; *el-Müzhir*, s. 397.

¹⁰⁹ *el-Muhkem ve'l-Muhîtu'l-A'zam*, VIII, 319; *Lisânü'l-'Arab*, VII, 5; *Kitābu'l-Murassa'*, s. 113, 197.

31) Kurbağa (ضِفْدِعٌ)

: أَبُو الْمُسَيْحِ - أَبُو هُبَيْرَةَ - أَبُو مُعَبَّدٍ - أَبُو الضَّحَضَاحِ - أَبُو غَائِصٍ
Erkek kurbağanın künyeleridir. Dişi kurbağanın künyesi de أُمُّ هُبَيْرَةَ
'dir.¹¹⁰ أُمُّ هُبَيْرَةَ kemiksiz et parçası, مُسَيْحٌ çizgili, alacalı, ضَحَضَاحٌ sıg, az
su, غَائِصٌ dalan manalarına gelir.

32) Bit (قَمَلَةٌ)

: أُمُّ عُقْبَةَ : Bitin künyesidir. Çoğulu بَنَاتُ الدَّرُوزِ 'dir, بَنَاتُ عُقْبَةَ da
bitler manasına gelir.

: أُمُّ عُقْبَةَ - أُمُّ طِلْحَةَ - أُمُّ الشُّكَّتِ ¹¹¹ : Dişi bitin künyeleridir.
kapta kalan yemek artıkları, طِلْحَةَ kene manasına gelir. Dişi bitin
أُمُّ طِلْحَةَ künyesiyle ilgili olarak şöyle bir hikâye anlatılır:

Bedevinin biri, emirlerden biriyle yemek yiyormuş. O sırada
boynunda gezinen bir biti fark edip onu almış ve tırnağıyla ezmiş.
Bedeviye "Bite ne yaptın" diye sorulduğunda ise şöyle cevap vermiş:
"Yüzülmüş derisi dışında Ümmü Tılha'dan geriye hiç bir şey
bırakmadım".¹¹²

33) Pire (بُرْغُوثٌ)

: أَبُو طَافِرٍ - أَبُو طَامِرٍ - أَبُو عَدِيٍّ - أَبُو الْوَثَّابِ
künyeleridir.¹¹³ أَبُو طَامِرٍ ve وَثَّابٌ zıplayan, sıçrayan, عَدِيٌّ daima
koşan manalarına gelir.

¹¹⁰ Hayâtü'l-Hayevâni'l-Kübrâ, II, 117; Kitâbu'l-Murassa', s. 197, 229.

¹¹¹ Hayâtü'l-Hayevâni'l-Kübrâ, II, 353; Tâcü'l-'Arûs, VI, 587; Mevsûatü't-Tayr, s.
355; Kitâbu'l-Murassa', s. 173.

¹¹² Simâru'l-Kulûb, s. 259.

¹¹³ Hayâtü'l-Hayevâni'l-Kübrâ, I, 177; Kitâbu'l-Murassa', s. 200.

34) Bok Böceği (Pislik Böceği) (جُعَلٌ)

أَبُو سَلْمَانَ - أَبُو وَجْزَةَ - أَبُو جَعْرَانَ - أَبُو مَدْحِرَجٍ - أَبُو السِّنْبِسِ -
سِنْبِسٌ ve وَجْزَةٌ Bok böceğinin künyeleridir. أَبُو الْمُتَلَطِّخِ - أَبُو هَاشِمِ
hızlı, مُتَلَطِّخٌ bok böceği, هَاشِمٌ top-rağı yumuşak dağ manalarına gelir.¹¹⁴

أُمُّ الْأَسْوَدِ - أُمُّ الْأَرْضِ - أُمُّ سَالِمٍ : Dişi bok böceğine verilen künyelerdir.¹¹⁵

35) Domuz (خِنْزِيرٌ)

أَبُو جَهْمٍ - أَبُو زُرْعَةَ - أَبُو دُلْفٍ - أَبُو عَتَبَةَ - أَبُو عَلِيَّةٍ - أَبُو قَادِمٍ :
Domuzun künyeleridir.¹¹⁶

أَبُو جَهْمٍ asık suratlı, زُرْعَةُ tohum, ziraat yapılacak yer, دُلْفٌ yavaş yavaş yürüyenler, عَتَبَةُ nâhoş ve çirkin iş, عَلِيَّةٌ çardak manalarına gelir.

36) Örümcek (عَنْكَبُوتٌ)

أَبُو قَشَعَمٍ - أَبُو خَيْثَمَةَ : Erkek örümceğin künyesidir. Dişisine de أُمُّ قَشَعَمٍ denilir.¹¹⁷

أُمُّ قَشَعَمٍ dişi kaplan, قَشَعَمٌ aslan ve iri olan demektir. خَيْثَمَةَ aynı zamanda harp, ölüm, felâket, karınca yuvası, sırtlan ve aslanın da künyesidir. Şâir Züheyr'in beytinde geçen bu kelime hem harp, ölüm, felâket, karınca yuvası, hem de örümcek ve sırtlan olarak açıklanmıştır.¹¹⁸

¹¹⁴ *Tâcü'l-'Arûs*, XVI, 153; *Kitâbu'l-Murassa'*, s. 266, 307.

¹¹⁵ *Lisânü'l-'Arab*, XII, 289; *Tehzîbü'l-Luga*, XII, 314; *İttifâku'l-Mebâni ve İftirâku'l-Me'ânî*, s. 234. *Kitâbu'l-Murassa'*, s. 41-42, 276.

¹¹⁶ *Mevsûatü't-Tayr*, s. 169; *el-Mustatraf*, II, 238; *Hayâtü'l-Hayevâni'l-Kübrâ*, I, 424.

¹¹⁷ *Hizânetü'l-Edeb*, III, 16; *Mevsûatü't-Tayr*, s. 286; *Hayâtü'l-Hayevâni'l-Kübrâ*, II, 224-225.

¹¹⁸ *Tâcü'l-'Arûs*, XXXII, 51; XXXIII, 279; *Hizânetü'l-Edeb*, III, 16; *el-Muhassas*, IV, 121.

فَشَدَّ وَلَمْ يُفْزِعْ بُيُوتًا كَثِيرَةً لَدَى حَيْثُ أَلْقَتْ رَحْلَهَا أُمُّ قَشْعِمِ

“Çöl tarantulası gelip de evlerimizi mesken tuttuğunda bizden fazlaca kimseyi korkutabilmiş değildir”

37) Kirpi (فُنْفُذٌ)

سُفْيَانُ : Erkek kirpinin künyeleridir. أَبُو سُفْيَانَ - أَبُو الشَّوْكَ يürüyüşü hızlı olan, شَوْكٌ ise diken demektir. Dişisine دُلْدُلٌ denilir ki دُلْدُلٌ kirpi anlamına gelmektedir.¹¹⁹

38) Karınca (نَمَلَةٌ)

أَبُو مَشْغُولٍ - ابْنُ الْمَازِنِ : Erkek karıncanın künyeleridir.

مَازِنٌ : Dişi karıncanın künyeleridir.¹²⁰ أُمُّ نَوْبَةٍ - أُمُّ مَازِنٍ - أُمُّ جَثَلٍ karınca yumurtası, نَوْبَةٌ nöbet, sık sık gidip gelme, جَثَلٌ siyah karınca manalarına gelir.¹²¹

39) Karasinek (دُبَابٌ)

أَبُو حَفْصٍ - أَبُو حَكِيمٍ - أَبُو الْحَدْرَسِ - أَبُو جَعْفَرٍ : Karasineğin künyeleridir.¹²² حَفْصٌ küçük ev, جَعْفَرٌ küçük nehir manasına gelir. Su kenarlarında çokça karasinek bulunduğu için ona أَبُو جَعْفَرٍ künyesi verilmiş olabilir.¹²³

¹¹⁹ Hayâtü'l-Hayevâni'l-Kübrâ, II, 360; Mevsûatü't-Tayr, s. 360; Tâcü'l-'Arûs, XXVIII, 499.

¹²⁰ Mevsûatü't-Tayr, s. 412; Hayâtü'l-Hayevâni'l-Kübrâ, II, 497; Lisânü'l-'Arab, XIV, 89.

¹²¹ Tâcü'l-'Arûs, XXVIII, 185; Kitâbu'l-Murassa', s. 98.

¹²² Mevsûatü't-Tayr, s. 195; Hayâtü'l-Hayevâni'l-Kübrâ, I, 488.

¹²³ Kitâbu'l-Murassa', s. 95.

40) Doğan veya Şahin (باز - صقّر - بآز)

أَبُو شَجَاعٍ - أَبُو الْإِضْبَعِ - أَبُو الْحَمْرَاءِ - أَبُو عَمْرٍو - أَبُو عُمَرَانِ - أَبُو
عَوَانٍ - أَبُو الْأَشْعَثِ - أَبُو الْبُهْلُولِ - أَبُو لَاحِقٍ - أَبُو الْجَيْشِ¹²⁴

أَشْعَثُ cesur, إِضْبَعُ parmak, عَوَانٌ ne genç ne yaşlı, شَجَاعٌ
dağınık, بُهْلُولٌ soytarı, لَاحِقٌ izleyen takip eden, جَيْشٌ ordu
manalarına gelir.

41) Geyik (ظبي)

أُمُّ الْخِشْفِ - أُمُّ شَادِنٍ - أُمُّ الطَّلَا - أُمُّ عَزَّةٍ - أُمُّ حَشِيشٍ - بِنْتُ
شَادِنٍ وَخِشْفٍ، عَزَّةٌ¹²⁵. Dişi ceylan ve geyiğin künyeleridir. الجَوَيْرِيَّةُ :
أُمُّ الطَّلَا ceylan ve geyik yavrusu, حَشِيشٌ kuru ot manalarına gelir. Şâir
Küseyyir (ö.105) geyiğin künyesiyle ilgili olarak şöyle demiştir:¹²⁶

إِذَا رُحِلَتْ مِنْهَا قُلُوصٌ تَبَعَّمَتْ ... تَبَعَّمَتْ أُمُّ الْخِشْفِ تَبْعِي غَزَالَهَا

“Körpecik yavrusu kendisinden alınıp götürülen deve,
yavrusuna özlem duyan bir ceylan gibi acı acı bağırdı”

42) Serçe (عصفور)

أَبُو الصَّغْوِ - أَبُو مُخْرَزٍ - أَبُو مُزَاحِمٍ - أَبُو يَعْقُوبِ : Serçenin
künyeleridir.¹²⁷

صَّغْوٌ serçe yavrusu, مُخْرَزٌ elde eden, kazanan, مُزَاحِمٌ doluşan,
toplanan gibi manalara gelir. Ayrıca أَبُو مُزَاحِمٍ filin de künyesidir.¹²⁸

¹²⁴ Hayâtü'l-Hayevâni'l-Kübrâ, II, 89; I, 157; Kitâbu'l-Murassâ', s. 97.

¹²⁵ Hayâtü'l-Hayevâni'l-Kübrâ, II, 140; II, 234; Mevsûatü't-Tayr, s. 269; Kitâbu'l-Murassâ', s. 106.

¹²⁶ Tâcü'l-Arûs, XXXV, 269; XXXI, 293; Lisânü'l-Arab, IV, 406; Hayâtü'l-Hayevâni'l-Kübrâ, II, 234.

¹²⁷ Hayâtü'l-Hayevâni'l-Kübrâ, II, 160.

¹²⁸ Tâcü'l-Arûs, XXII, 334; Lisânü'l-Arab, XIV, 60.

43) Yük Beygiri (بِرْدُونُ)

أَبُو الْأَخْطَلِ - أَبُو صَهِيلٍ : Yük beygirinin künyeleridir. Arap atının aksine kulakları sarkık olduğu için أَبُو الْأَخْطَلِ künyesi verilmiştir.¹²⁹ صَهِيلٌ de kişneme manasına gelir.

44) Deve Kuşu (النَّعَامَةُ)

نَعَامَةٌ hem müzekker hem müennes kabul edilen bir kelimedir. Ayrıca erkek deve kuşuna ظَلِيمٌ de denilir.

أَبُو الْبَيْضِ - أَبُو ثَلَاثِينَ - أَبُو الصَّحَارِي : Erkek deve kuşunun künyeleridir. Dişi deve kuşu kuluçka döneminde yaklaşık otuz tane yumurta yumurtladığı için erkek deve kuşuna أَبُو ثَلَاثِينَ denilmiştir.¹³⁰ بَيْضٌ yumurta, الصَّحَارِي de çöller manasına gelir.

أُمُّ حَفَّانٍ - أُمُّ الْأَرْزُولِ : Dişi deve kuşunun künyeleridir. حَفَّانٌ ve أَرْزُولٌ de deve kuşunun yavrusudur. أَرْزُولٌ kelimesinin cemisidir.¹³¹

بَنَاتُ الْأَدَاحِيِّ - بَنَاتُ الْهَيْتِ : de deve kuşunun künyesinin cemisidir. هَيْتٌ de deve kuşunun yumurtlayıp yavru çıkardığı yer, بَنَاتُ الْأَدَاحِيِّ de erkek deve kuşu manasına gelir.¹³²

45) Yengeç (سَرَطَانٌ)

أَبُو بَحْرٍ : Yengecin künyesidir.¹³³ بَحْرٌ deniz manasına gelir.

¹²⁹ Hayâtü'l-Hayevâni'l-Kübrâ, I, 173; Simâru'l-Kulûb, s. 245.

¹³⁰ Hayâtü'l-Hayevâni'l-Kübrâ, II, 148; Kitâbu'l-Murassa', s. 89.

¹³¹ Lisânü'l-'Arab, VII, 79; Tâcü'l-'Arûs, XVIII, 121; Kitâbu'l-Murassa', s. 42.

¹³² Kitâbu'l-Murassa', s. 53, 311; Tâcü'l-'Arûs, XXXVIII, 38.

¹³³ Hayâtü'l-Hayevâni'l-Kübrâ, II, 27.

46) Ayı (دُبُّ)

أَبُو الْجُلَّاحِ - أَبُو جُهَيْنَةَ - أَبُو سَلَمَةَ - أَبُو حَمِيدٍ - أَبُو اللَّيْمَسِ - أَبُو
قَتَادَةَ: Ayının künyeleridir.¹³⁴ جُلَّاح büyük sel manasına gelir.

47) Balık (سَمَكٌ)

سَابِحٌ: Balığın künyeleridir. أَبُو الْعَوَّامِ - أَبُو سَابِحٍ - بَنَاتُ دِجْلَةَ
yüzen, عَوَّامٌ çokça yüzen manalarına gelir.¹³⁵

48) Eşek Arısı (زُنْبُورٌ)

أَبُو الْحَشْرَمِ: Eşek arısının künyesidir. الْحَشْرَمُ arı sürüsü
demektir. Şâir aşağıdaki beytinde av köpeklerini arı sürüsüne
benzetmiştir:¹³⁶

كَأَنَّهَا خَلْفَ الطَّرِيدَةِ ... حَشْرَمٌ مُتَبَدِّدٌ

“Av köpekleri, (kovalanan) avın arkasında sanki dağılık arı
sürüsü gibi”

49) Baykuş (بُومٌ)

Erkek baykuşa بُومٌ, dişi baykuşa da بُومَةٌ denir.

خَرَابٌ: Dişi baykuşun künyeleridir. أُمُّ الْخَرَابِ - أُمُّ الصَّبِيَّانِ
virane-yıkık bina, صَبِيَّانٌ çocuklar manasına gelir. Baykuşa, kuş
yavrularını yediği için أُمُّ الصَّبِيَّانِ künyesi verilmiş olabilir.¹³⁷

50) Tavuskuşu (طَاوُوسٌ)

حُسْنٌ¹³⁸: Tavus kuşunun künyeleridir. أَبُو الْحُسْنِ - أَبُو الْوَشِيِّ
güzellik, وَشِيٌّ rengarenk süsleme manasına gelir.

¹³⁴ Hayâtü'l-Hayevâni'l-Kübrâ, I, 454; el-Müzhir, I, 398.

¹³⁵ el-Müzhir, I, 398; Simâru'l-Kulüb, s. 276; et-Tezkiratü'l-Hamdüniyye, IX, 134.

¹³⁶ Tâcü'l-'Arûs, XXXII, 97.

¹³⁷ el-Mustatraf, II, 227; Hayâtü'l-Hayevâni'l-Kübrâ, I, 231.

51) Ceylan (عَزَالُ)

أَبُو الْحَمَالِ - أَبُو الْحُسَيْنِ: Erkek ceylanın künyeleridir.¹³⁹ Zarıflığı ve gözlerinin güzelliğiyle bilinen bir hayvan olduğu için güzelliği yansıtan künyeler verilmiştir.

52) Çakal (إِبْنُ آوَى)

أَبُو دُوَيْبٍ - أَبُو كَعْبٍ - أَبُو مُعَاوِيَةَ - أَبُو رَائِلٍ - أَبُو أَيُّوبٍ: Çakalın künyeleridir.¹⁴⁰ إِبْنُ آوَى salyalı, دُوَيْبٍ küçük kurt, مُعَاوِيَةَ dişi köpek ve تِلْكَ yavrusu demektir.

53) Öküz (ثَوْرٌ)

أَبُو عَجَلٍ - أَبُو فَرْقَدٍ - أَبُو ذِيَالٍ - أَبُو زُرْعَةَ: Öküzün künyeleridir.¹⁴¹ Öküze kuyruğu uzun olduğu için أَبُو ذِيَالٍ künyesi verilmiştir. فَرْقَدٌ ve عَجَلٌ ineğin yavrusu (buzağı), زُرْعَةَ tohum ve tarım alanı manasına gelir.¹⁴²

54) İnek (بَقْرَةٌ)

أُمُّ الرَّيَّانِ: İneğin künyesidir.¹⁴³ رَيَّانٌ suya kanmış ve semiz manalarına gelir.

أُمُّ فَرِيرٍ: Yaban ineğinin (بَقْرَةٌ وَحْشِيَّةٌ) künyesidir. Yavrusuna da فَرِيرٌ denilir.¹⁴⁴

¹³⁸ *Hayâtü'l-Hayevâni'l-Kübrâ*, II, 121.

¹³⁹ *Kitâbu'l-Murassa'*, s. 96, 113.

¹⁴⁰ *Hayâtü'l-Hayevâni'l-Kübrâ*, I, 156.

¹⁴¹ *Hayâtü'l-Hayevâni'l-Kübrâ*, I, 260; II, 303; *Kitâbu'l-Murassa'*, s. 165.

¹⁴² *Kitâbu'l-Murassa'*, s. 149; *Tâcü'l-'Arûs*, VIII, 491.

¹⁴³ *Kitâbu'l-Murassa'*, s. 157.

¹⁴⁴ *Kitâbu'l-Murassa'*, s. 238.

55) Bukalemun (حزباء)

أَبُو جُحَادِبٍ - أَبُو حَذَرٍ - أَبُو الرَّزْدِيقِ - أَبُو الشَّقِيقِ - أَبُو قَادِمٍ - أَبُو قِرَّةٍ : Bukalemunun künyeleridir.¹⁴⁵ أَبُو جُحَادِبٍ iri ve kaba insan veya hayvan, حَذَرٍ uyanık ve dikkatli olma, رَزْدِيقٍ münafık ve ikiyüzlü, شَّقِيقٍ benzer manalarına gelir.

56) Sığırcık (زُرُوزٌ)

أَبُو زُرَّارَةَ : Sığırcık kuşunun künyesidir.¹⁴⁶ زُرَّارَةَ zeki demektir. Sığırcık kuşlarının zeki kuşlar oldukları rivayet edilir.

57) Çaylak (جَدَاةٌ)

أَبُو خُطَّافٍ - أَبُو الخُطَّافِ : Çaylağın künyeleridir.¹⁴⁷ خُطَّافٍ kapıp kaçırانلار, صَلَّتْ de hızlı hareket etmek manasına gelir.

58) Güvercin (حَمَامٌ)

أَبُو عِكْرِمَةَ - أَبُو مِنجَابٍ - أَبُو هَدِيلٍ : Erkek güvercinin künyesidir. عِكْرِمَةَ güvercin, هَدِيلٍ güvercinin ötüşü, مِنجَابٍ soylu manasına gelir.¹⁴⁸

أُمُّ الْجَوَازِلِ : Dişi güvercinin künyesidir. Güvercinin yavrularına الْجَوَازِلُ denir.¹⁴⁹

أَبُو النَّائِحَةِ (وَرَشَانٌ) : yaban güvercininin künyesidir.¹⁵⁰ نَوْحٍ güvercinin ötüşü, نَائِحَةٍ da öten demektir.

¹⁴⁵ *el-Muhkem ve'l-Muhîtu'l-A'zam*, III, 287; *Cemheretü'l-Emsâl*, I, 43; *Lisânü'l-'Arab*, IV, 175; *Hayâtü'l-Hayevâni'l-Kübrâ*, I, 329; *Kitâbu'l-Murassa'*, s. 242.

¹⁴⁶ *Kitâbu'l-Murassa'*, s. 165.

¹⁴⁷ *Hayâtü'l-Hayevâni'l-Kübrâ*, I, 325; *Tâcü'l-'Arûs*, I, 188.

¹⁴⁸ *Kitâbu'l-Murassa'*, s. 211, 270, 307; *Edebü'l-Kâtib*, s. 56.

¹⁴⁹ *Hayâtü'l-Hayevâni'l-Kübrâ*, II, 343.

¹⁵⁰ *Kitâbu'l-Murassa'*, s. 287.

59) Turna (كُرْكِي)

أَبُو عُرْيَانٍ - أَبُو عَيْنَاءَ - أَبُو الْعِيزَارِ - أَبُو نَعِيمٍ - أَبُو الْهَيْصَمِ - أَبُو
أَبُو الْعِيزَارِ : Turna kuşunun künyeleridir.¹⁵¹ Aynı zamanda
balıkçıl kuşunun, أَبُو الْهَيْصَمِ aslanın künyesidir.¹⁵² iri gözlü,
rahatlık bolluk manalarına gelir.

60) Manda (جاموش)

أَبُو الْعَزْمَضِ : Mandanın künyeleridir. عَزْمَضُ yosun,
asık suratlı manalarına gelir.¹⁵³

61) Kaplumbağa (سَلْخَفَاءُ)

أَبُو الْمُتَجَمِّلِ : Erkek kaplumbağanın,¹⁵⁴ أُمُّ طَبَقٍ ise
dişi kaplumbağanın, aynı zamanda yılanın künyesidir.¹⁵⁵

62) Ateş Böceği (يَرَاعَةٌ - قُطْرُبٌ)

أَبُو حُبَاحِبٍ : Ateş böceğinin künyesidir.¹⁵⁶ حُبَاحِبٌ ateş böceği
demektir.

63) Osurgan Böceği (حُخْنَفَسَاءُ)

أُمُّ الْفَسْوِ - أُمُّ اللَّجَاجِ - أُمُّ مُخْرَجٍ - أُمُّ النَّثْنِ - أُمُّ الْقُسُورِ : Osurgan
böceğinin künyesidir.¹⁵⁷ pis koku, يَلْنَمُ, فَسْوٌ çıkarılan
şey, لَجَاجٌ direnme, ısrar etme, فَصُورٌ tembellik, acizlik demektir.

¹⁵¹ *Hayâtü'l-Hayevâni'l-Kübrâ*, II, 371-372; *Kitâbu'l-Murassa'*, s. 230.

¹⁵² *Tâcü'l-'Arûs*, XIII, 26; *el-Müzhir*, I, 397.

¹⁵³ *el-Müzhir*, I, 398; *Tâcü'l-'Arûs*, XVIII, 431; *Kitâbu'l-Murassa'*, s. 97.

¹⁵⁴ *Kitâbu'l-Murassa'*, s. 266.

¹⁵⁵ *el-Müzhir*, I, 406; *Hayâtü'l-Hayevâni'l-Kübrâ*, II, 140; *el-Meydâni en-Nisâbüri*,
Ebu'l-Fadl Ahmed b. Muhammed, *Mecma'u'l-Emsâl (I-II)*, tah. Muhammed
Muhyiddin Abdülhamid, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut, t.y., c. I, s. 165.

¹⁵⁶ *el-Müzhir*, I, 397; *Hayâtü'l-Hayevâni'l-Kübrâ*, I, 321.

¹⁵⁷ *Hayâtü'l-Hayevâni'l-Kübrâ*, I, 429; *Kitâbu'l-Murassa'*, s. 238, 262, 272, 289.

64) Ördek ve Kaz (بَطُّ - إَوْزٌ)

أُمُّ حَفْصَةَ : Ördeğin, أَبُو زَفِيرٍ de kazın künyesidir. أُمُّ حَفْصَةَ aynı zamanda tavuğun künyesidir.¹⁵⁸ زَفِيرٍ iç çekme, derin nefes alma demektir.

65) Arı Kuşu (شَقْرَاقُ)

أَبُو إِسْحَاقَ : Arı kuşunun künyesidir.¹⁵⁹ إِسْحَاقَ ezmek, dövme manalarına gelir.

66) Bağırlak (Kalkuyruk) (قَطَاةُ)

أُمُّ ثَلَاثٍ : Bağırlak kuşuna, kuluçka döneminde en fazla üç yumurta yumurtladığı için böyle bir künye verildiği söylenmektedir. Şâir bu kuş için şöyle demiştir:¹⁶⁰

أُمُّ ثَلَاثٍ إِنْ شَبَبْنَ عَقَقْنَهَا ... وَإِنْ مَثْنُ كَانَ الصَّبْرُ مِنْهَا عَلَى نَصْبٍ

“Bağırlak kuşunun yavruları büyüdülerinde annesinden ayrılır...Öldüklerinde de bu acıya sabretmek dayanılmaz olur”

67) Anka Kuşu (عَنْقَاءُ)

أُمُّ خَالِدٍ : Anka kuşunun künyesidir.¹⁶¹ خَالِدٍ ebedi demektir. Anka, adı masalarda geçen ve gerçekte var olmayan uzun ömürlü, ölümsüzlüğü temsil eden efsanevi bir kuştur. Bu yüzden ona böyle bir künye verilmiştir.

68) Kumru (قُمْرِيٌّ)

أَبُو زَكْرِيَّ - أَبُو طَلْحَةَ : Kumrunun künyeleridir.¹⁶² زَكْرِيَّ veya طَلْحَةَ kırmızılığı çok olan demektir.

¹⁵⁸ el-Müzhir, I, 398, 401.

¹⁵⁹ Kitâbu'l-Murassa', s. 38.

¹⁶⁰ Hayâtü'l-Hayevâni'l-Kübrâ, II, 343; Kitâbu'l-Murassa', s. 90.

¹⁶¹ Kitâbu'l-Murassa', s. 128.

¹⁶² Hayâtü'l-Hayevâni'l-Kübrâ, II, 351; Kitâbu'l-Murassa', s. 165.

69) Yarasa (حُقَاشٌ - وَطَواطٌ)

أَبُو الطَّنَسِ : Yarasanın künyesidir.¹⁶³ طَفَسٌ kirli ve pis olma demektir.

70) Papağan (بِبَعَاءُ)

أَبُو اللِّطِيفِ : Papağanın künyesidir.¹⁶⁴ لَطِيفٌ hoş, güzel manasına gelir.

71) Leylek (لَفَلَقٌ)

أَبُو حُدَيْجٍ : Leyleğin künyesidir.¹⁶⁵ حُدَيْجٌ dikkatle, dik dik bakan demektir.

72) Sedef ve istiridye (صَدَفَةٌ)

أُمُّ ثُومَةٍ : İstiridyenin künyesidir.¹⁶⁶ ثُومَةٌ inci tanesi demektir.

Sonuç

Arap tarihçiliğinde ve hadis kayıt geleneğinde bir yöntem olarak bilgiyi sahibine yanlışsız biçimde isnat etme ihtiyacı, İslami ilimlerde en başından itibaren künyenin önemini gündeme getirmiş, zaman içerisinde bu konuda zengin bir literatür oluşmasına yol açmıştır. Buna bağlı olarak tabakât, ricâl ve tarih kitaplarında râvilerin biyografileri verilirken künyeleri üzerinde hassasiyetle durulduğu dikkatlerden kaçmamaktadır.

Arapların köklü ve milli geleneklerinden biri olan künyeleme olgusunun, Arap kültüründe son derece geniş bir uygulama alanı bulan folklorik ve dilsel bir yöntem olduğu görülmektedir. Sadece insanlar için değil, hayvanlar ve bitkiler âlemini ve daha başka pek çok soyut ve somut varlığı yeniden adlandırmak için de bu yöntem etkin biçimde kullanılmıştır.

İnsanlarda genelde baba-anne, bazen erkek veya kız çocuk, erkek veya kız kardeş, amca, hala, dayı ve teyze gibi kelimelerin bir isme muzaf yapılmasıyla oluşturulurken; hayvanlarda daha ziyade

¹⁶³ *Kitâbu'l-Murassa'*, s. 200.

¹⁶⁴ *Kitâbu'l-Murassa'*, s. 261.

¹⁶⁵ *el-Muhassas*, IV, 116; *Tâcü'l-'Arûs*, V, 471.

¹⁶⁶ *Esâsü'l-Belâğa*, I, 99; *Tâcü'l-'Arûs*, XXXI, 341.

renk, desen ve ses gibi fiziksel özelliklerin, huy ve karakteristiklerin ve barındıkları yuva adlarının bunda etkili olduğu anlaşılmaktadır. Bu yüzden gerek edebi metinlerde ve gerekse şiir parçalarında sık sık okuyucunun karşısına çıkan ve çoğu zaman bir kafa karışıklığına yol açabilen hayvanlara ilişkin künyeleme uygulamasının iyi bilinmesine bilhassa ihtiyaç vardır.

Son olarak belirtelim ki Arap edebiyatının, mesel kültürünün belirli unsurları doğrudan künye olgusuna odaklanmakta, kimi hiciv üsluplarının anlaşılması için bu konunun bilinmesine ihtiyaç duymaktadır.